

Suriye-İsrail Barış Görüşmeleri: Olgunlaşma Teorisi Perspektifinden Bir Analiz

Berna SÜER*

Özet

1990'lı yıllar boyunca ABD'nin arabuluculuğunda gerçekleşen Suriye-İsrail barış görüşmeleri bir anlaşma imzalanmaksızın 2000 yılında sona ermişti. Bu çalışma Suriye-İsrail arasındaki ikili görüşmelerin neden başarısızlıkla sonuçlandığını irdelemektedir. Konuyla ilgili önemli bir literatür vardır. Ancak bu literatürde göze çarpan eksiklik, konunun uyuşmazlıkların çözümü açısından yeterince incelenmediğidir. Var olan çalışmaların da daha çok ABD'nin etkili olamayan arabuluculuk rolü üzerine olduğu görülmektedir. Bu çalışma, uyuşmazlıkların çözümü literatürünün önemli bir kısmını oluşturan olgunlaşma teorisini kuramsal çerçevesi olarak kullanmaktadır. Makale Suriye-İsrail sorununun başarısızlıkla sonuçlanmasını, bu sorunun kendi dinamikleri içinde olgunlaşmadan çözülmeye çalışılmasına bağlamaktadır. Her ne kadar uluslararası ve bölgesel konjonktür çözüm için uygun olsa da ve dönemin süper gücü ABD arabulucu olarak süreçte yer alsada, bunlar olgunlaşmamış Suriye-İsrail sorununu dönüştürmeye yetmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Suriye-İsrail Sorunu, Suriye-İsrail Barış Görüşmeleri, Sorunların Dönüşümü, Olgunlaşma Teorisi.

Syrian-Israeli Peace Negotiations: An Analysis From the Perspective of Ripeness Theory

Abstract

Syrian-Israeli peace negotiations with the US mediation in the 1990s ended in 2000 without an agreement. This article aims at analyzing the reasons behind the failure of the peace process between Syria and Israel. Indeed there is a few but important literature on the issue. However, this conflict has not been studied intensively from the perspective of conflict resolution. And the studies related to this field are mainly about the ineffective role of the US mediation in the process. Be aware of this gap, this article has used ripeness theory, which is a vital part of

* Dr., Selçuk Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

the literature on conflict resolution. It is argued that the Syrian-Israeli conflict was tried to be solved without ripening of this conflict and this led to the failure of the process at the end. Notwithstanding the appropriate international and regional context together with the presence of the US mediation, this unripe conflict could not be transformed into a good level.

Keywords: Syrian-Israeli Conflict, Syrian-Israeli Peace Negotiations, Conflict Transformation, Ripeness Theory.

اللقاءات السورية – الاسرائيلية من اجل تحقيق السلام: تحليل من منظور نظرية التكامل

بقلم : برنا سوار

خلاصة:

انتهت اللقاءات السورية – الاسرائيلية التي استمرت بوساطة امريكية طويلة التسعينات من القرن الماضي، انتهت في عام ٢٠٠٢ دون ان تحقق اية نتيجة ايجابية. ان هذه الدراسة تقوم بتحليل الاسباب التي أدت الى اخفاق اللقاءات الثنائية السورية – الاسرائيلية. وهناك ثمة ادبيات مهمة وان كانت قليلة حول هذا الموضوع. غير ان ما يلفت النظر من نقص في هذه المحاولات، هو عدم دراسة الموضوع من حيث حل النزاعات والاختلافات بما فيه الكفاية، اضافة الى ان تلك الدراسات تتركز في الاغلب حول الدور غير المؤثر للولايات المتحدة الامريكية في هذه الوساطة. ان هذه الدراسة تقوم باستعمال نظرية التكامل التي تؤلف جزءا مهما من ادبيات حل النزاعات كأطار نظري. ويعزو المقال عدم نجاح محاولات حل المشكلة السورية – الاسرائيلية الى محاولة حل المشكلة دون ان تتكامل في اطار آلياتها الذاتية. ومهما كانت الظروف الدولية والاقليمية مواتية لصالح حل القضية، ومهما كانت القوة العظمى في العالم واعني بها الولايات المتحدة الامريكية تولت القيام بالوساطة خلال تلك المرحلة، فان كل ذلك لم يكن كافيا لمعالجة المشكلة السورية – الاسرائيلية التي لم تبلغ درجة النضوج والتكامل.

الكلمات الدالة : المشكلة السورية – الاسرائيلية، لقاءات السلام السورية – الاسرائيلية، تحوّل المشاكل، نظرية التكامل.

I. Giriş

Suriye ve İsrail Ortadoğu Barış sürecinin bir parçası olarak 1991-2000 yılları arasında ikili barış görüşmelerinde bulundular. Suriye-İsrail ikili görüşmelerinin bir parçası olduğu Ortadoğu Barış Süreci, ABD ve Sovyetler Birliği'nin ortak öncülüğünde Ortadoğu Barış Konferansının Ekim 1991'de, Madrid'de toplanması ile başladı. İlke ve hedeflerin belirlendiği bu konferanstan sonra Suriye ve İsrail, ABD'nin öncülüğünde ve arabuluculuğunda 3 Kasım 1991 tarihinde Vaşington'da ikili görüşmelere başladılar. Bir takım kesintilere rağmen bu süreç Mart 2000 tarihinde bir anlaşma imzalanmaksızın sona erene kadar devam etti.

Bu çalışmada amaç, dönemin süper gücü ABD'nin arabuluculuğunda gerçekleşen Suriye-İsrail barış görüşmelerinin neden başarısızlıkla sona erdiği sorusuna cevap aramaktır. Konuyla ilgili yazına bakıldığında bu soruya cevap arayan birçok çalışma yapıldığı görülecektir. Bu çalışmalarını iki başlık altında toplamak mümkündür: betimleyici ve açıklayıcı çalışmalar. Betimleyici çalışmalar bir taraftan genel olarak müzakere sürecini irdelerken¹ diğer yandan da daha özelden müzakereleri bölgesel siyaset² ve ülkelerin yerel siyasetleri³ ışığında ele almaktadır. Bu yazın içinde en dikkat çekici çalışmalar görüşmelerde yer almış Suriyeli, İsraili müzakereci ve Amerikalı arabulucuların sürece dair şahsi gözlemleridir.⁴ Açıklayıcı çalışmaların ise daha çok süreçte kaçırılan fırsatlara⁵

- 1 Helena Cobban, *The Israeli-Syrian Peace Talks 1991-1996 and Beyond*, (Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press, 1999)
- 2 Robert Rabil, *Embattled Neighbours Syria, Israel, and Lebanon* (London: Lynne Rienner Publishers, 2003); Alasdair Drysdale and Raymond Hinnebusch, *Syria and Middle East Peace Process*, (New York: Council of Foreign Relations Press, 1991); Moshe Ma'oz, *Syria and Israel from War to Peace Making*, (New York: Oxford University Press, 1995)
- 3 Erik L. Knudsen, "The Syrian-Israeli Political Impasse: A Study in Conflict, War and Mistrust", *Diplomacy & Statecraft*, Cilt 12, No. 1, Mart 2001; Jeremy Pressman, "Mediation, Domestic Politics, and the Israeli-Syrian Negotiations, 1991-2000", *Security Studies*, Cilt 16, No. 3, Temmuz-Eylül 2007
- 4 Lieutenant General Mustafa Tlass, "Syria and the Future of the Peace Process", *Jane's Intelligence Review*, Cilt 6, No. 9, Eylül 1994; Wallid Muallem, "Fresh Light on the Syrian-Israeli Peace Negotiations", *Journal of Palestine Studies*, Cilt 26, No. 2, 1997; Itamar Rabinovich, *The Brink of Peace The Israeli-Syrian Negotiations*, (New Jersey: Princeton University Press, 1998); Itamar Rabinovich, *Waging Peace Israel and the Arabs: 1948-2003*, (Princeton and Oxford: Princeton Uni. Press, 2004); Itamar Rabinovich, *The View from Damascus, State, Political Community and Foreign Relations in Twentieth-Century Syria*, (London, Portland: Valentine Mitchell, 2008); Warren Christopher, *In the Stream of History*, (Stanford, California: Stanford University Press, 1998); Dennis Ross, *The Missing Peace, The Inside Story of the Fighting for Middle East Peace*, (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2004); Martin Indyk, *Innocent Abroad An Intimate Account of American Peace Diplomacy in the Middle East*, (New York: Simon & Schuster, 2009)
- 5 Marwa Daoudy, "A Missed Chance for Peace: Israel and Syria's Negotiations over the Golan Heights", *Journal of International Affairs*, Cilt 61, No. 2, 2008; Helena Cobban, *Syria and the*

ve ABD'nin çok da etkili olamayan arabuluculuk rolüne⁶ odaklandığını görürüz.

Yapılan çalışmalarda Suriye-İsrail görüşmelerinin başarılı olamamasının ardındaki sebepler ya sorunun tarafları yani Suriye ve İsrail'in tutumları ya da arabulucu ABD'nin etkisiz rolü ile açıklanmıştır. Suriye'nin süreçteki yöntemler konusunda esnek davranması süreci mümkün kılarken hedefler noktasında kararlı tavrı süreci tıkamıştır. Özellikle 4 Haziran 1967 sınırı⁷ konusunda Suriye'nin değişmez tavrı süreçte dikkat çeken bir noktadır. Diğer yandan Suriye'nin süreçteki tavrı ile ilgili olarak İsrail, Suriye'nin görüşmeleri bürokratik seviyede devam ettirdiği ve siyasi seviyeye çıkarmadığı eleştirisinde bulunmuştur. Yine İsrail, Suriye'den kendi kamuoyunu rahatlatacak – mesela 1977'de Enver Sedat'ın Kudüs'ü ziyaret etmesi gibi – kamu diplomasisi uygulamasını beklemiş ve Suriye'nin bu konudaki katı tavrını eleştirmiştir.

İsrail ile ilgili olarak İsraili siyasetçilerin Suriye konusunda kararsızlığı ve İsrail'deki siyasi sistemin bir sonucu olarak koalisyon hükümetlerinin varlığı ve süreç boyunca beş başbakanın değişmesi süreci olumsuz etkilemiştir. Farklı hükümetlerin Suriye konusunda tek ortak noktası güvenlik odaklı bakış açıları olmuştur ki bu da Suriye'nin sınır konusunda gösterdiği hassasiyeti aratmayacak niteliktedir. Buna ek olarak İsrail kamuoyunun da Suriye'ye karşı şüpheli oluşu zaten kararsız olan siyasetçilerin karar alma sürecini olumsuz yönde etkilemiştir.⁸

Peace: A Good Chance Missed, (Strategic Studies Institute, 1997); Brian S. Mandell, "Getting to Peacekeeping in Principle Rivalries Anticipating an Israel-Syria Peace Treaty", *Journal of Conflict Resolution*, Cilt 40, No. 2, Haziran 1996; Jerome Slater, "Lost Opportunities for Peace in the Arab-Israeli Conflict Israel and Syria, 1948-2001", *International Security*, Cilt 27, No. 1, 2002.

- 6 Robert Rabil, "The Ineffective Role of the US in the US-Israeli-Syrian Relationship", *Middle East Journal*, Cilt 55, No. 3, 2001; Pressman, "Mediation, Domestic Politics, and the Israeli-Syrian Negotiations, 1991-2000"
- 7 4 Haziran sınırı, 1967 savaşında Suriye'nin Golan Tepelerini kaybetmeden önce sahip olduğu sınırdır. Bu sınır 1923 uluslararası sınırı ile 1949 ateşkes anlaşması sınırını kabaca ortalan ve Suriye'nin bir anlamda kendi çabaları ile çizdiği bir sınırdır. 1949 ateşkes anlaşmasından sonra hem Suriye hem İsrail bu sınırın ötesine geçmek için çabalar sarfetmiş ve anlaşmada ortaya konan silahtan arındırılmış bölgeler de fakto olarak taraflar arasında bölünmüştür. Murhaf Jouejati, "A Syrian perspective on the Syrian-Israeli Track", <http://www.alhewar.com/DrMurhaf.htm> (Erişim tarihi 23 Mart 2011)
- 8 İzhak Rabin hükümeti döneminde 1994 yılında Suriye ile yapılacak barış anlaşmasının referenduma götürülmesi kararlaştırılmıştır. Bu karar sonucu hükümetler kamuoyunun tavrını daha sıkı takip etmiştir.

ABD ile ilgili olarak kendisinden beklenen yaptırım gücünü sergilemediği eleştirisi yapılmıştır. Halbuki sürecin başlangıcında Suriye bile arabulucu olarak ABD'ye bir alternatif görememişti. Bu beklentiye karşılık sürecin sonuna doğru Suriye ABD'yi taraflı, hatta İsrail yanlısı tutumu nedeni ile suçlamaya başlayacaktır.

Varolan çalışmalara bakıldığında konunun uyuşmazlıkların çözümü perspektifinden yeterince değerlendirilmediği tespitini yapmak yanlış olmayacaktır. Bu perspektiften arabuluculuk ve kaçırılan fırsatlar bağlamında bazı çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Çalışmaların kısıtlı olmasından dolayı bu çalışma, sorunun dönüşümü çerçevesinde daha bütüncül bir yaklaşım ile konuyu inceleyecek ve olgunlaşma teorisi ışığında sorunun neden dönüşmediği sorunsalını ele alacaktır.

Öncelikle bu çalışmada uyuşmazlıkların çözümünden ziyade uyuşmazlıkların dönüşümü noktasından hareket edilecektir. Çünkü “dönüşüm” fenomeni “çözüm” ile karşılaştırıldığında daha kapsayıcıdır ve siyasi değişimden öte sosyal değişimi de içinde barındırmaktadır. Diğer bir anlamda barışın ancak taraflar arasındaki ilişkilerin dönüşümü ile mümkün olabileceğine vurgu yapmaktadır. Dönüşüm süreçleri daha dinamik süreçlerdir ve içlerinde hem sorunun tırmandığı hem de sorunun yumuşadığı ve çözülme sürecine girdiği anları birlikte barındırmaktadır. Bu noktada olgunlaşma süreçleri de dönüşüm süreçlerinin önemli bir parçası olabilmektedir.

Olgunlaşma teorisine detaylı bakacak olursak teori, ilk olarak I. William Zartman tarafından ortaya konmuş ve daha sonra başta Richard Haass, Stephen Stedman, Dean Pruitt ve Peter Coleman olmak üzere birçokları tarafından geliştirilmiştir. Temel olarak teori, uyuşmazlıkların çözümünde zamanlamanın önemine işaret etmektedir. Zamanlamanın başarı için tek neden olamayacağını farkında olarak teori, sorunların olgunlaşmadan çözülmeye çalışılmasının beyhude çabalar olacağını ileri sürmektedir.⁹ Böylece olgunlaşma şartı, sorunların başarılı bir biçimde çözümü için tek başına yeterli olmayan, ancak oldukça kritik bir şart olarak ortaya konmaktadır.

9 I. William Zartman, “Ripeness: The Hurting Stalemate and Beyond”, Paul Stern and Daniel Druckman (ed.), *International Conflict Resolution after the Cold War*, (National Academies Press, 2000), s. 225

Teoride olgunlaşma bir takım şartlara bağlanmıştır: birincisi sorunda çıkmazlık noktası, ikincisi bir çıkış noktasının algılanması ve üçüncüsü bu süreçleri yönetecek yetkin kişilerin varlığı. Görüldüğü üzere olgunlaşma süreci hem çıkmazlık noktası gibi objektif şartları hem de yetkin kişilere ve algılara vurgusu ile subjektif şartları içinde barındırarak süreçleri anlamlandırmada bize daha bütüncül bir yöntem sunmaktadır.

Ancak olgunlaşma ile ilgili yazına bakıldığında tartışmaların objektif ya da subjektif şartlardan herhangi biri üzerinden yapıldığını görmekteyiz. Mesela bir takım çalışmalar tarafların ancak tek başlarına sorunu devam ettirerek ve tırmandırarak istedikleri sonuca varamayacaklarını anladıklarında müzakere seçeneğini düşünmeye başlayacaklarını ortaya koymaktadır.¹⁰ Bu senaryoda özellikle sorunda şiddetin artışı ve taraflar arasındaki askeri dengelerin değişmesi sürecin olgunlaşmasında önemli etkenlerdir.¹¹

Diğer bir takım çalışmalara göre ise bahsi geçen objektif şartlar olgunlaşma için yeterli değildir; olgunlaşma ancak ve ancak tarafların kişisel-psikolojik seviyelerinde aranmalıdır; diğer bir deyişle olgunlaşma ancak bir tarafın sorunu tırmandırmaktan ziyade yumuşatmaya karar vermesi ve bunu taahhüt etmesi ile mümkündür.¹²

Bu çalışmada her iki yaklaşımdan biri dışlanmadan ve aralarındaki etkileşim ve birbirlerini tamamlayıcı durum göz önünde tutularak analiz yapılacaktır. Bu analizde öncelikle halihazırda var olan açıklamalar – sorunu teşkil eden konular, soruna uluslararası ve bölgesel değişimlerin etkileri ve taraflar arasındaki güç dengeleri – sorgulanarak başlanacak ardından sürece dair etkenler, başta süreçteki aktörler – tarafların kendisi ve üçüncü taraflar – olmak üzere olgunlaşma sürecinin şartları olan çıkmazlık durumunun ve çıkış noktasının olup olmadığı tartışılacak ve son olarak müzakere süreci bağlamında tarafların hedef ve stratejilerinin sorunun dönüşüme etkisi irdelenerek makale sonuç bölümü ile bitirilecektir.

10 Christopher Mitchell, “The Right Moment: Notes on Four Models of ‘Ripeness’”, *Global Society*, Cilt 9, No. 2, Kış 1995

11 I. William Zartman, “The Timing of Peace Initiatives: Hurting Stalemates and Ripe Moments”, John Darby and Roger MacGinty (ed.), *Contemporary Peacemaking, Conflict, Violence and Peace Processes*, (Palgrave, 2003)

12 Peter T. Coleman, “Redefining Ripeness: A Social-Psychological Perspective”, *Peace and Conflict*, Cilt 3, 1997

Olası açıklayıcı faktörleri irdelemeden önce bu faktörlerin açıklamaya çalıştıkları Suriye-İsrail barış görüşmelerinin neden başarısız olduğu konusundan hareketle bu çalışmanın bağımlı değişkeni olan başarısızlık durumunu tartışmak doğru olacaktır. Yukarıda belirtildiği gibi sorunların dönüşümü ile hem siyasi hem sosyo-kültürel ilişkilerin olumlu dönüşümü hedeflenirken Suriye-İsrail görüşmeleri sonucunda, arzu edilen değişimin temeli niteliğinde olacak bir anlaşma dahi imzalanamamıştır. Bu sürecin başarısızlığı için en somut göstergedir. Hatta bazıları daha ileri giderek Suriye-İsrail arasında bir sürecin dahi yaşanmadığını sadece bir takım görüşmelerin yapıldığını iddia etmektedir. İsraililer görüşmeleri “karın doyurmayan sakız metaforuna” benzetmektedirler.¹³ Suriyeliler ise görüşmelerin “hiçlik” noktasında sona erdiği kanaatini taşımaktadır.¹⁴ Daha olumlu bakış açıları ile bakacak olursak düşman olan iki taraf dokuz yıl boyunca bir arabulucu yardımıyla da olsa bir araya gelmiş ve bu durum bir anlamda “halkla ilişkiler” çalışması olmuştur.¹⁵ Ayrıca sürece müzakereci olarak katılan bir Suriyelinin ifadesi ile meselelerin % 80 gibi büyük bir kısmı görüşmeler sonucunda halledilmiştir.¹⁶

Sürecin başarısına ya da başarısızlığına daha objektif bakacak olursak bir anlaşmanın imzalanamaması bir yana taslak da olsa bazı dokümanlar üzerinde süreç boyunca çalışılmış ve bazı konular üzerinde fikir birliği sağlanmıştır. İlk olarak sürecin başında 1993 yılında taslak Prensipler Bildirgesi ortaya konmuştur. Bundan sonra sürecin kilit aşamalarından biri olan “depozito-deposit”, “taahhüt-commitment”, satranç oyununa atıfla “açılış-gambit”, “cepte-pocket” gibi değişik ifadelerle anılan İzak Rabin’in ABD aracılığıyla Suriye’ye vermiş olduğu taahhüttür. Bu taahhüt ile İsrail, Suriye ile yapacağı bir anlaşma neticesinde 4 Haziran sınırına çekilmeyi kabul etmektedir.¹⁷ Daha sonra Güvenlik Önlemlerinin

13 Mülakat, Efraim Inbar, Prof., BESA Başkanı, Bar-Ilan Üniversitesi, Tel Aviv, 14 Aralık 2010

14 Mülakat, Marwan Kabalan, Dekan, Şam Üniversitesi, 8 Kasım 2010

15 Mülakat, Marwan Kabalan, Dekan, Şam Üniversitesi, 8 Kasım 2010

16 Riad Daoudi, *Türkiye-Suriye İlişkileri Atölye Çalışması*, Siyasi ve Ekonomik Çalışmalar Merkezi, Şam, 10-11 Kasım 2010. Riad Daoudi İsrail ile müzakerelerde Suriye görüşmecilerinden biriydi.

17 Itamar Rabinovich, “From Deposit to Commitment: The Evolution of US-Israeli-Syrian Peace Negotiations, 1993-2000”, *The View from Damascus, State, Political Community and Foreign Relations in Twentieth-Century Syria*, (London, Portland: Valentine Mitchell, 2008), s. 259. Velid Muallim’e göre bu taahhüt Ağustos 1993 tarihinde Rabin tarafından yapılmış ve bu tarihten sonra Temmuz 1994 tarihine kadar sınır meselesi ayrıntılı olarak tartışılmıştır. (Muallem, “Fresh Light on the Syrian-Israeli Peace Negotiations”, s. 84-85) Pressman’a göre ise bu taahhüt Rabin tarafından Suriye’ye değil, ABD’ye yapılmıştır. Yani ABD bu taahhüdü Suriye, İsrail’in şartları kabul edene kadar cebinde tutacaktır. (Pressman, “Mediation, Domestic Politics, and the Israeli-Syrian Negotiations, s. 359)

İlke ve Amaçları üzerine Kasım 1994 ve Haziran 1995 tarihleri arasında tarafların Genelkurmay Başkanlarının da katılımı ile bir müzakere metni ortaya konmuştur. Bu taslak metinler bir anlamda usulen başarı sayılabilir.¹⁸ Sonuç olarak bir anlaşma imzalanamasa da gelecek müzakereler için önemli bir zemin oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak var olan zeminin daha sonra taraflar tarafından ne kadar kabul göreceği bir muammadır. Zira yaşanan süreç dahilinde 1996'da iş başına gelen Binyamin Netanyahu hükümeti yukarıda bahsi geçen taslak metinler dahil hiçbir görüşmeyi kabul etmediğini ve hatta görüşmelerin en baştan başlaması gerektiğini ilan etmişti.¹⁹ 2000'li yıllarda yapılan gizli görüşmelerde de aynı sorun ortaya çıkmıştı.²⁰

II. Olası Açıklayıcı Faktörler

A. Durumsal Faktörler

1. Sorunu Teşkil Eden Konular

Bir sorunu teşkil eden konuların tanımlanması, tarafların bakış açıları ve konuya biçtiği değerler ve çözüm için aldıkları tutumlar sorunun çözümü için önemli ipuçları taşır.²¹ Ancak bunları tespit etmek sanıldığı kadar kolay değildir. Özellikle bir konunun bir taraf için önemini belirlemek ve konuları belli başlıklar altında toplamak (mesela güvenlik, sınır, egemenlik) zor olduğu için genellikle daha genel yaklaşımlar tercih edilmektedir. Bu noktada konuların çıkar mı, değer mi odaklı olduklarını tespit etmek daha kolay olabilmektedir. Tabii bu sınırların da pratikte o kadar net olamayacağı göz ardı edilmemelidir.

Çözüm açısından çıkar meselelerinin ağırlıklı olduğu sorunların – ki bunlar daha elle tutulur, somut ve gerektiğinde paylaşılabilir konulardır – sorun yönetimi gibi daha basit yöntemlerle çözülebildiği²², ancak

18 Ross, *The Missing Peace*, s. 158

19 Neill Lochery, "The Netanyahu Era: From Crisis to Crisis, 1996-99", *Israel Affairs*, Cilt 6, No. 3&4, Bahar/Yaz 2000

20 http://www.gpotcenter.org/dosyalar/CONFERENCE_REPORT.pdf

21 Paul F. Diehl, "What Are They Fighting For? The Importance of Issues in International Conflict Research", *Journal of Peace Research*, Cilt 29, No. 3, 1992, s. 337

22 Jay Rothman and Marie L. Olson, "From Interests to Identities: Towards a New Emphasis in Interactive Conflict Resolution", *Journal of Peace Research*, Cilt 38, No. 3, 2001, s. 294

değer odaklı – kimlik, onur gibi – sorunlarda pazarlık söz konusu olmayacağı için bu yöntemin yeterli olmayacağı ve daha uzlaştırıcı ve tarafların tutumlarını sorgulatmaya yönelik yöntemlere ihtiyaç olacağı vurgulanmaktadır.²³ Olgunlaşma süreci var olsa bile değer yüklü ve soyut meselelerin halledilmesi kolay bir durum değildir. Bu meselelerin yoğunluğu olgunlaşma ve çözüm süreçlerini engelleyici rol oynayabilir.

Suriye-İsrail arasındaki meseleleri toprak/sınır, güvenlik ve su başlıkları altında sıralamak mümkündür. Bu meselelerin her birinin aslında somut, elle tutulur ve paylaşılabılır meseleler olduğu objektif olarak söylenebilir. Ancak Suriye-İsrail sorunu bağlamında bu meselelerin farklı farklı anlam ve değer taşıdığını ve iç içe geçtiğini görmek şaşırtıcı değildir. Güvenlik ve su meselesini zaman zaman paranoya haline getiren de İsrail'in meselelere Suriye ile karşılaştırıldığında daha çıkar odaklı baktığını söylemek yanlış olmayacaktır. Suriye ise özellikle toprak/sınır ve güvenlik konularını ülkenin onuru açısından değerlendirmektedir. Bu tutum çözüm sürecini zora sokan bir durum olmuştur.

Meselelere daha ayrıntılı olarak bakacak olursak Suriye-İsrail arasında yakın tarih içerisinde farklı sınırlar söz konusu olmuştur. 1923 uluslararası sınırı İngiltere ve Fransa tarafından çizilmiş, o dönem Fransız mandası altında olan Suriye bu konuda söz sahibi olmamıştır. Daha sonra 1948 savaşı sonrası Suriye ve İsrail arasında 20 Temmuz 1949 tarihinde imzalanan Ateşkes Anlaşması ile 1949 sınırı diyebileceğimiz yeni bir sınır oluşturulmuştur. Bu sınırın bir kısmı 1923 sınırını takip ederken, bir kısmı iki ülke arasındaki ateşkes anlaşması ile oluşturulan silahtan arındırılmış bölgeler²⁴ dolayısı ile üç yerde her iki taraf için de eski sınırdan içeriye doğru kaymıştır. Lakin iki taraf 1967 savaşına kadar düşük ölçekli çatışmalar ile bu bölgeleri fiilen kendi arasında paylaşmıştır. Sonuç olarak 4 Haziran 1967 sınırı dediğimiz ve Suriye'nin ısrarla geri dönmeyi istediği sınır ortaya çıkmıştır. Görüldüğü üzere 4 Haziran sınırı tümüyle tarafların kendi çabaları sonucu çizilmiş bir sınırdır.²⁵

23 Jay Rothman, *Resolving Identity-Based Conflict*, (San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 1997), s. 5, Yehudith Auerbach, "The Reconciliation Pyramid – A Narrative-Based Framework for Analyzing Identity Conflicts", *Political Psychology*, Cilt 30, No. 2, 2009

24 Ateşkes anlaşması neticesinde üç silahtan arındırılmış bölge oluşturulmuştur. Bunların idaresi Birleşmiş Milletler Ateşkes Gözetim Örgütü'nün (UNTSO-the UN Truce Supervision Organization) gözetiminde oluşturulan Karma Ateşkes Komisyonu'na (MAC-Mixed Armistice Commission) verilmiştir.

25 Jouejati, "A Syrian perspective on the Syrian-Israeli Track"

1967 savaşı tüm bu tabloyu değiştirmiş ve İsrail'in Golan Tepelerini işgal etmesi ile beraber bu toprağın geri alınması Suriye için en elzem konu olmuştur. 14 Aralık 1981 tarihinde Knesset'in onaylaması ile İsrail, Golan Tepelerini ilhak etmiştir. İsrail'in Batı Şeria ve Gazze dışında sadece Golan Tepelerini topraklarına ilhak etmesi Suriye'nin İsrail ile ilgili şüphelerini artıran bir nedendir.²⁶ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) 1967 Savaşı sonrası aldığı 242 nolu kararı²⁷ bu meselenin çözümü için her iki tarafın da kabul ettiği ortak bir zemindir. Ancak bu kararın taraflarca farklı yorumlanması bu ortak zemini tehlikeye sokmaktadır.²⁸ En önemli farklılık bu kararın işgal edilen topraklardan geri çekilme ile ilgili maddesinin farklı yorumlanmasıdır. Suriye bu kararı İsrail'in işgal ettiği istisnasız tüm topraklardan çekilmesi gerektiği şeklinde okurken, İsrail sınırların müzakereye açık olduğunu bunu da kararda vurgulanan "güvenli ve tanınmış sınırlara" atıfta bulunarak savunmaktadır.²⁹

Toprak/sınır meselesi diğer bir mesele olan su meselesi ile iç içedir. Çünkü İsrail'in 1967 Savaşında Golan'ı işgal etmesi ile su meselesi bir anlamda boyut değiştirmiştir. Golan'ın işgali ile su meselesine konu olan Ürdün nehri ve Tiberya Gölü'nde İsrail hakimiyeti Suriye karşısında oldukça artmıştır.³⁰ İsrail'in Ürdün nehrindeki akış aşağı konumu akış yukarı konumuna dönüşmüştür.³¹ Görüşmelere konu olan mesele İsrail'in geri çekildiğinde ne olacağı ile ilgilidir. Suriye'nin 4 Haziran sınırı konusundaki ısrarı Tiberya gölü ve Ürdün nehri ile ilgili haklarını tümüyle geri almakla ilgilidir. Su meselesi İsrail için de çok önemli bir meseledir; hele ki Ürdün nehrinin İsrail'in tek, yer üstü su kaynağı olduğu göz önünde bulundurulursa konunun ehemmiyeti daha iyi anlaşılacaktır. Ba-

26 Mülakat, Ephraim Yaar, Professor, Arabuluculuk ve Uyuşmazlıkların Çözümü Programı Başkanı, Tel Aviv Üniversitesi, Tel Aviv, 16 Aralık 2010

27 Suriye bu kararı Mart 1972 tarihinde şartlı kabul etmiş; ancak 1973 savaşı sonrası yayınlanan BMGK 338 nolu kararını resmen kabul etmesi ile 242 nolu kararı da kabul etmiştir. Çünkü 338 nolu karar 242 nolu kararına atıf yapan bir karardır.

28 Bakınız *UN Security Council Resolution 242: The Building Block of Peacemaking*, (Washington, D.C.: The Washington Institute for Near East Policy, 1993).

29 Arthur J. Goldberg, "United Nations Security Council Resolution 242 and the Prospect for Peace in the Middle East", *UN Security Council Resolution 242: The Building Block of Peacemaking*, (Washington, D.C.: The Washington Institute for Near East Policy, 1993), s. 133

30 Thomas Naff, "Water in the International Relations of the Middle East: Israel and the Jordan River System", John Spagnolo (ed.), *Problems of the Modern Middle East in Historical Perspective*, (Oxford, Berkshire: Ithaca Press, 1992), s. 202

31 Daoudy, "A Missed Chance for Peace", s. 220

zıları su meselesinin Suriye-İsrail arasındaki barış için en önemli engel olduğunu söylemektedirler.³²

Ancak su meselesi başlı başına Suriye-İsrail ikili görüşmelerinin konusu olmamış sadece sınır meselesi çerçevesinde akıllarda yer etmiştir. Çünkü su meselesi bölgesel bir konu olarak Ortadoğu barış sürecinin çok taraflı görüşmeler ayağında tartışılmıştır. Ancak Suriye çok taraflı görüşmelere katılmayı reddettiği için bu konu Suriye-İsrail ikili görüşmelerinde mevzu olmamıştır.

Toprak/sınır meselesi ile iç içe ve ikili görüşmelerde de mevzu olan diğer bir konu güvenlik ve ilişkilerin normalleştirilmesi meseleleridir. Güvenlikle ilgili olarak İsrail'in Golan'dan çekilmesi durumunda alınacak güvenlik önlemleri tartışılmıştır. Bölgenin silahtan arındırılması ve askeri hareketliliği gözleyecek bir üssün Golan'da kurulması tartışma konusu olmuştur. İsrail, Suriye'nin eşit genişlikte olacak silahtan arındırılmış bölge talebini reddetmiş ve tarafların toprak büyüklükleriyle orantılı silahtan arındırılmış bölgeler önermiştir. Diğer yandan Golan'da oluşturulacak bir gözlem üssü, egemenlik haklarına hanel getirebilir endişesi ile Suriye tarafından ihtiyatla karşılanmıştır. İlişkilerin normalleşmesi ile ilgili olarak da İsrail kısa süreler talep ederken Suriye daha uzun süreler istemiştir.

2. Uluslararası ve Bölgesel Konjonktür

Uluslararası ve bölgesel konjonktür, sorunları ve onların çözümlerini bir takım kısıtlamalar getirerek ya da bir takım fırsatlar ortaya koyarak etki-leme kapasitesine sahiptir. Uluslararası sistemin niteliği bazen sorunların dönüşümünü kolaylaştırırken bazen de zorlaştırabilir. Mesela Soğuk Savaş, Arap-İsrail sorununu devam ettiren ve çözümünü engelleyen bir durumdu. Bu dönem boyunca iki rakip güç, ABD ve Sovyetler Birliği, sorunun çözümü konusunda istekli değillerdi.

Suriye-İsrail sorunu da Soğuk Savaş boyunca tarafların farklı kamplarda yer alması nedeni ile bu durumdan önemli ölçüde etkilenen bir sorun

32 H.I. Shuval, "Are the Conflicts Between Israel and Her Neighbours Over the Waters of the Jordan River Basin an Obstacle to Peace? Israel-Syria As a Case Study", *Water, Air, and Soil Pollution*, Cilt 123, 2000, s. 605-606

oldu. Bu nedenle Soğuk Savaşın sona ermesinin Suriye-İsrail sorununu dönüştürecek zeminin oluşmasında önemli faktörlerden biri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu faktörü Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve ABD'nin yükselişi unsurları üzerinden değerlendirebiliriz. Sovyetler Birliği'nin çöküşü Suriye için en önemli destekçisinin kaybı demektir. Birlik henüz dağılmadan önce 1980'li yılların ortalarından, özellikle Mikail Gorbaçov'un başa geldiği 1985 yılından itibaren, Sovyetlerin Suriye'ye bakış açısında bir değişim zaten kendisini göstermişti. Bu değişim hem siyasi hem de askeri alanda somut olarak görülebiliyordu. Siyasi olarak Gorbaçov, İsrail ile Arap ülkelerinin arasındaki diplomatik ilişkilerin eksikliğini "anormal" olarak değerlendiriyor ve Sovyetler Birliği'nin de bu sorun ile ilgili olarak tarafsız bir tutum takınması gerekliliğine işaret ediyordu. Tabii bu siyasi değişim o dönemki Hafız Esad'ın diplomatik çözüm ve uzlaşya mesafeli olan tutumuna ters düşüyordu.³³

Siyasi değişim ile beraber askeri açıdan da Sovyetlerin Suriye'ye seviyatlarında önemli düşüş yaşandı. Mesela 1985 yılına nazaran 1989 yılı silah sevkiyatları yarı yarıya düşmüştü.³⁴ Ancak şunu da belirtmek gerek ki Suriye bu durumda bile savunma amaçlı silahlarını Sovyetler Birliği'nden tedarik etmekteydi. Sovyetlerin yardımlarını savunma amaçlı kısıtlamaları ABD'nin İsrail'i daha üstün silahlarla donatması endişesinden de kaynaklanıyordu.³⁵ Tabii 1980'li yıllar boyunca İsrail ile stratejik eşitliği sağlamaya çalışan Suriye için bu durum iç açıcı değildi.³⁶

Sovyetlerin azalan desteği ile beraber Suriye, gücü yükselmekte olan bir ABD ile karşı karşıyaydı. Ve ABD kendi çıkarlarına yönelik yeni bir Ortadoğu şekillendirme amacındaydı ve bu durum en çok da ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiki İsrail'in yararınaydı.³⁷ Suriye yeni yeni şekillenen yeni dünya düzeni ve onun bölgedeki uzantısının farkındaydı

33 John Hannah, *At Arm's Length: Soviet-Syrian Relations in the Gorbachev Era*, (The Washington Institute for Near East Policy, 1989), s. 47

34 Tahir I. Shad and Steven Boucher, "Syrian Foreign Policy in the post-Soviet Era", *Arab Studies Quarterly*, Cilt 17, No. 1-2, Kış/Bahar 1995, Anthony H. Cordesman, "Military Balance in the Middle East VI, Arab-Israeli Balance-Overview, Military Expenditures and Arms Transfers, Major Arms by Country and Zone and Qualitative Trends", *Center for Strategic and International Studies*, 24 Şubat 1999, s. 24

35 Fred Halliday, "The Middle East, the Great Powers, and the Cold War" Yezid Sayigh and Avi Shlaim (ed.), *The Cold War and the Middle East*, (New York, Oxford: Clarendon Press, 1997), s. 74

36 Eyal Zisser, *Asad's Legacy Syria in Transition*, (London: C. Hurst & Co., 2001), s. 44

37 Meliha Benli Altunışık, "The Breakdown of the Post-Gulf War Middle East Order?", *Perceptions*, Haziran-Ağustos 2001, s. 45

ve özellikle bu durumun İsrail'in çıkarına oluşundan rahatsızdı.³⁸ Ancak Hafız Esad'ın pragmatik dış politikası ile Suriye, yeni dünya düzenine ayak uydurmayı başarmıştır.³⁹ İlk olarak Suriye rejimi Mısır ve Körfez ülkeleri ile ilişkilerini iyileştirmiş ve en önemlisi Körfez Krizi ve Savaşında ABD'nin öncülüğünde oluşturulan koalisyonun yanında yer almıştır.⁴⁰

Sonuç olarak tüm bu uluslararası ve bölgesel değişim Suriye-İsrail sorunu ile ilgili olarak taraflardan İsrail'in konumunu güçlendirirken Suriye'ye var olan tutumunu gözden geçirme zorunluluğunu ortaya koymuştur. Suriye kendi aleyhine değişen dengeler neticesinde İsrail ile sorunun çözümü için diplomatik yoldan başka bir yolun kalmadığını ve hatta bunun da ancak İsrail'i ikna edebilecek tek güç olan ABD'nin öncülüğünde olabileceğini idrak etmiştir.⁴¹ Bu konjonktürel değişimlerin Suriye-İsrail sorununun dönüşümü için önemli bir zemin oluşturduğunu hatta bu değişimler olmadan barış görüşmelerinin başlayamayacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak bu değişimler sürecin başlamasını önemli ölçüde şekillendirirken sürecin başarısına etkisi açısından tek başına açıklayıcı değildir.

3. Güç Dengeleri

Güç kavramı realizmin savunduğu gibi uyumsuzluk ve uyumsuzlukların çözümünde artık tek ve asil açıklayıcı olmasa da konuyu anlamada bize önemli ipuçları verebilir.⁴² Olgunlaşma teorisi ışığında gücün sorunların çözümüne etkisine bakacak olursak kısaca sorunun tarafları arasındaki güç dengesinin sorunun çözümüne daha kolay yol açacağı savunulmaktadır.⁴³ Diğer yandan taraflar arasındaki güç dengesizliğine rağmen

38 Mülakat, Muhammad Habbash, Milletvekili, Şam, 29 Mayıs 2008

39 Neil Quilliam, *Syria and the New World Order*, (Reading: Ithaca Press, 1999), s. 155

40 Eberhard Kienle, "Syria, the Kuwait War, and the New World Order" Tareq Y. Ismael and Jacqueline S. Ismael (ed.), *The Gulf War and the New World Order, International Relations of the Middle East*, (Uni. Press of Florida, 1994), s. 384-385

41 Raymond A. Hinnebusch, "Does Syria Want Peace? Syrian Policy in the Syrian-Israeli Peace Negotiations", *Journal of Palestine Studies*, Cilt XXVI, No. 1, Sonbahar 1996, s. 48

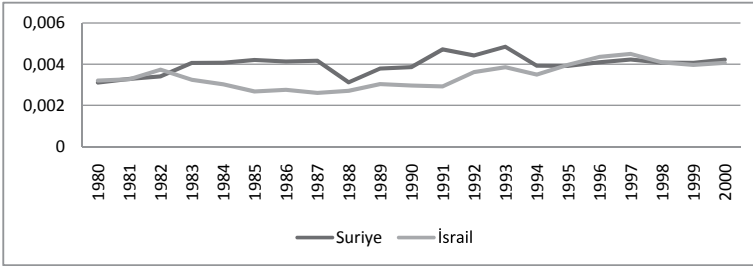
42 Dean G. Pruitt, "Escalation and de-escalation in asymmetric conflict", *Dynamics of Asymmetric Conflict*, Cilt 2, No. 1, Mart 2009, s. 23

43 Havard Hegre, "Gravitating toward War, Preponderance May Pacify, but Power Kills", *Journal of Conflict Resolution*, Cilt 52, No. 4, August 2008, s. 571, Richard Haas, "Ripeness, De-escalation and Arms Control: The case of the INF", L. Kriesberg and S. Thorson, (ed.), *Timing the De-escalation of International Conflicts*, (Syracuse, NY: Syracuse University Press, 1991), I. William Zartman and Jeffrey Z. Rubin, "The Study of Power and the Practice of Negotiation", I. William Zartman and Jeffrey Z. Rubin (ed.), *Power and Negotiation*, (The University of Michigan Press, 2000), s. 15-16

dönüşümün gerçekleştiği durumlar da söz konusu olabilmektedir. Bunun en yakın örneğini Suriye-Türkiye sorununun 1998 krizinden sonra dönüşümünde görmek mümkündür. Yalnız şu da gözden kaçırılmamalıdır ki bu örnekte güçlü taraf olan Türkiye güç tehdidi ile beraber sorunu çözme iradesi göstererek Suriye'yi müzakere masasına oturtmayı başarmıştır.

Güç olarak burada kastedilen sadece bir ülkenin sahip olduğu caydırıcı kapasite değil ayrıca kurduğu ilişkiler açısından aldığı güçtür.⁴⁴ Güce bir ülkenin sahip olduğu kapasite açısından bakıldığında Savaş Korelasyonları Projesinin (*the Correlates of War-COW*) Ulusal Kapasite veri tabanı önemli bir kaynaktır.⁴⁵ Ancak Suriye-İsrail arasındaki güç durumuna bu veri tabanı temel alınarak bakıldığında aşağıdaki figürün gösterdiği gibi Suriye ve İsrail arasında bir güç dengesi olduğu görülecektir.

Figür 1: Ulusal Kapasite Bileşik Endeksi: Suriye ve İsrail

Kaynak: Bu grafik Savaş Korelasyonları Projesi, Ulusal Kapasite Veri Dokümantasyonu kullanılarak oluşturulmuştur. Bakınız Correlates of War Project, *National Material Capabilities Data Documentation, Version 4.0*, (<http://www.correlatesofwar.org/>)

Ancak bu endeksi oluşturan değerlere ayrıntılı olarak bakıldığında Suriye'nin toplam ve kentsel nüfus ve askeri personel gibi daha çok

44 Daniel Lieberfeld, *Talking with the Enemy, Negotiation and Threat Perception in South Africa and Israel/Palestine*, (Westport, CT: Praeger, 1999), s. 14

45 Bakınız <http://www.correlatesofwar.org>, Daniel S. Geller, "Power Differentials and War in Rival Dyads", *International Studies Quarterly*, Cilt 37, 1993, s. 182. Bu veri tabanında tüm ülkeler kuruldukları tarihten itibaren askeri (askeri harcamalar ve personel), enerji (enerji tüketimi ve demir-çelik üretimi) ve nüfus (toplam ve kentsel nüfus) kapasiteleri açısından değerlendirilmektedirler.

demografik açıdan İsrail'den daha güçlü olduğu görülmektedir. Ancak demir-çelik üretimi, enerji tüketimi ve askeri harcamalar bakımından İsrail'in kat be kat Suriye'yi geçtiği görülecektir.⁴⁶ Bununla beraber ilişkiler ağı açısından bakıldığında da özellikle Soğuk Savaşın sona ermesi ardından İsrail'in ABD ile yakın ilişkilerinin varlığı, taraflar arası güç dengesinin ibresini İsrail'e doğru çevirmiştir.

Sonuç olarak taraflar arası güç dengesinin varlığının çözüme giden yolu açacağı savından hareketle Suriye-İsrail sorununda İsrail'in sahip olduğu hem kapasite hem de ilişkiler bakımından daha güçlü olduğundan dolayı normal şartlar altında bu sorunun çözüm yolunun açık olamayacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak ve ancak Suriye-Türkiye sorununda olduğu gibi çıkmazlık noktasına gelen güçlü tarafın (Türkiye) çözüm iradesini göstermesi çözüm yolunu açacak bir durumdur. Diğer yandan güçlü bir arabulucunun varlığı da bu süreci her şeye rağmen başlatacak etkiye sahiptir. Bunları anlamak için Suriye-İsrail sorununun çözüm sürecine bakmak gereklidir.

B. Sürece Dair Faktörler

1. Aktörler

a. Üçüncü Taraflar

Olgunlaşma süreçlerinde bazen üçüncü tarafların yardımı gerekebilir; mesela tarafların çıkmazlık durumunu idrak etmelerine yardımcı olabilirler⁴⁷ ve böylece olgunlaşma süreçlerinin etkin bir parçasıdırlar. Sorunların çözümünde genellikle arabulucuların tarafsız bir tutum takınması beklenmektedir. Aslında konuyu çözmede çıkarı olan ve çözümü destekleyebilecek gücü olan arabulucuların daha çok tercih edileceği de aşikardır.⁴⁸ Bahsi geçen özellikleri olmayan bir arabulucunun oynayacağı rol bakımından tek dayanağı tarafsızlığı olacaktır. Ki üçüncü

46 Correlates of War Project, *National Material Capabilities Data Documentation*, Versiyon 4.0

47 Zartman, "Ripeness: The Hurting Stalemate and Beyond", s. 108, Coleman, "Redefining Ripeness:", s. 304

48 Meliha Altunışık & Esra Çuhadar, "Turkey's Search for a Third Party Role in Arab-Israeli Conflicts: A Neutral Facilitator or a Principal Power Mediator?", *Mediterranean Politics*, Cilt 15, No. 3, Kasım 2010, s. 378

tarafının, sorunun taraflarından biri ile daha yakın ilişkilere sahip iken bile arabuluculuk rolünü tarafsız bir şekilde yerine getirebileceği akıldan çıkarılmamalıdır.⁴⁹

Suriye-İsrail barış görüşmelerine bakıldığında her ne kadar sürecin en başında ABD ile beraber Sovyetler Birliği'nin de öncü rolü görülse de bu süreçteki tek üçüncü taraf ABD'dir. Dönemin süper gücü, sahip olduğu güç ve sorunun çözümü ile ilgili çıkarları nedeni ile süreçte başat rol oynamıştır. ABD'nin başlıca çıkarlarını şöyle sıralamak mümkündür: ABD-Suriye yaklaşmasını sağlayarak Suriye'nin İran'ın etki alanından çıkarılması⁵⁰, ABD'nin bölgedeki pozisyonunun iyileştirilmesi⁵¹ ve bölgedeki radikal devletlerin – İran ve Irak – elinin zayıflatılması.

ABD'nin arabuluculuğu taraflarca da kabul görmüştü ki bu da üçüncü tarafların rolünü gerektiği gibi oynaması için önemli bir koşuldur. Sovyetler Birliği'nin desteğini yitiren Suriye için ABD'den başka İsrail ile barışı mümkün kılacak, yeri geldiğinde gerekli garantileri verebilecek ve İsrail'i kısıtlayabilecek başka bir arabulucu yoktu.⁵² İsrail için ise bir taraftan Suriye'nin isteklerine karşılık ABD'nin varlığı tampon görevi görürken diğer yandan da bir anlaşma söz konusu olursa, özellikle güvenlik önlemleri açısından, ABD garantör olarak İsrail'e güvence sağlayabilirdi.⁵³

Ancak şunu da belirtmek gerekir ki bu süreçte yer alarak ABD her ne kadar kendi çıkarlarını güdüyorsa da ABD'nin ortaya koyduğu prensipler açısından bir yenilik yoktu. ABD, BMGK 242 ve 338 no'lu kararlarından hareketle kapsamlı bir barış, barış için toprak, İsrail güvenliğinin temini, İsrail'in Araplarca tanınması ve Filistinlilere siyasi haklarının verilmesi gibi prensiplere dayalı eski pozisyonunu devam ettiriyordu.

49 Esra Çuhadar Gürkaynak, "Çatışma Ortamlarında Üçüncü Tarafların Uzlaştırma Amaçlı Müdahaleleri: Paralel Diplomasiye Eleştirel Bir Bakış", in Nimet Beriker (der.), *Çatışmadan Uzlaşmaya Kuramlar, Süreçler ve Uygulamalar*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Aralık 2009), s. 134

50 Rabinovich, *Waging Peace*, s. 50

51 Uri Sagie, *The Israeli-Syrian Dialogue: A One-Way Ticket to Peace?*, The James A. Baker III Institute for Public Policy of Rice University, Ekim 1999, s. 57

52 C. Ernest Dawn, "The Foreign Policy of Syria", L. Carl Brown (ed.), *Diplomacy in the Middle East*, (New York, London: I. B. Tauris, 2003), s. 176, Ma'oz, *Syria and Israel*, s. 202

53 Mülakat, Itamar Rabinovich, Prof., İsrail'in ABD Büyükelçisi (1993-1996), İsrail'in Suriye ile Baş Müzakerecisi (1992-1995), Tel Aviv, 15 Aralık 2010

Bir anlamda ABD, Körfez Savaşı sonrası ortamdan da yararlanarak tarafların kendi olgunlaşma süreçleri olmamasına rağmen görüşmeler için uygun bir zemin oluşturmayı başarmıştır. Ancak sürecin tamamına baktığımızda ABD'nin bu rolü istenildiği gibi devam ettiremediğini söylemek yanlış olmayacaktır. ABD'nin kendisinden beklenen, gerektiğinde taraflar arası farklı yaklaşımları aşan çözümleri formüle etmesi ya da tarafları manipüle ederek ikna etmesi gerçekleşmemiştir. ABD düşük ölçekli bir arabuluculuk rolü oynamıştır.⁵⁴

Bunun farklı nedenleri olabilir. ABD bölgede stratejik, ekonomik çıkarları olan bir süper güç rolü ile arabuluculuk rolü arasında kalmıştır.⁵⁵ Aslında ikisi de birbirini tamamlayabilecek bu rolleri ABD iyi yönetememiştir, tabii Suriye-İsrail çözüm süreci özelinde. Bazıları bu durumu ABD'nin "amaçsızlığına" bağlamaktadır.⁵⁶ Diğer yandan ABD'nin kendi iç siyasetinde de bu soruya cevap bulunabilir. ABD yönetimi ile ABD Kongresi arasında bu sorun bağlamında bir sürtüşmenin var olması ABD'nin rolünü etkilemiştir. Yönetim Suriye ile ilişkileri geliştirerek yukarıda bahsi geçen çıkarları sağlamak isterken Kongre Suriye konusunda daha temkinli davranmıştır.⁵⁷ Yine ABD kamuoyunun batı yanlısı ve demokratik İsrail karşısında otoriter bir rejim olarak görülen Suriye'ye karşı şüpheli olması da ABD'nin rolünü etkilemiştir.⁵⁸

ABD'nin bu düşük profilli arabuluculuk rolü karşısında Suriye, ABD'ye olan inancını yitirmiş ve ABD'nin İsrail'in istemediği bir şeyi ona yaptırabilecek gücü olmadığını görmüştür.⁵⁹ Suriye tarafı, ABD'nin İsrail yanlısı tutumunu teyit etmiş ve yeri geldiğinde İsrail'in tercihlerinin ABD'ninkilere üstün çıkacağı durumlar olduğunu görmüştür.⁶⁰

54 Sagie, *The Israeli-Syrian Dialogue*, s. 36

55 Stephen Zunes, "The Peace Process Between Israel and Syria", *Foreign Policy in Focus*, Cilt 7, No. 5, Mayıs 2002

56 Cobban, *Syria and the Peace*, s. 38

57 Rabil, "The Ineffective Role of the US in the US-Israeli-Syrian Relationship"

58 Stephen Zunes, "US Policy Hampers Chances for Israeli-Syrian Peace", *FPIF Policy Report*, 15 Aralık 1999 (http://www.fpif.org/articles/us_policy_hampers_chances_for_israeli-syrian_peace) (Erişim tarihi 25 Mayıs 2011)

59 Sagie, *The Israeli-Syrian Dialogue*, s. 17, Mülakat Sami Moubayed, Siyasi Analist, Şam, 2 Kasım 2010

60 Pressman, "Mediation, Domestic Politics, and the Israeli-Syrian Negotiations", s. 372

Sonuç olarak ABD kendisinden beklenen, görüşmeler için zemin hazırlama ve taraflar arası iletişimi sağlamadan da öte, yaptırım gücünü ortaya koyarak tarafları ikna eden ve çözümler sunan bir arabulucu olmamıştır. Sürecin sonunda Suriye'nin gözündeki tarafsızlığını da yitirerek arabulucukla ilgili elde kalan meşruiyet kaynağını da kaybetmiştir. Suriye ve İsrail'in kendi olgunlaşma süreçlerinin yokluğunda ABD'nin uygun bir ortam yaratması ile başlayan görüşmelerin başarısızlığında ABD'nin etkisiz rolü başat nedenlerden biridir.

b. Tarafların Kendisi ve Karar Alma Süreçleri

Olgunlaşma teorilerinde çıkmazlık durumu ile beraber bir çıkış noktasının varlığı, taraflarca bu durumun algılanması ve sürecin yetkin kişilerce yürütülmesinin önemli unsurlar olduğu yukarıda belirtilmişti. Alginın ve yetkin kişilerin varlığının önemli unsurlar oluşu bizi sorunun taraflarının iç politikalarını ve karar alma süreçlerini irdelemeye yönlendirmektedir. Bu alan olgunlaşma literatüründe değinilen ancak yeterince irdelenmeyen bir konudur. Bu çalışmada bu eksikliği gidermek adına tarafların iç siyasetlerindeki dinamiklerin olgunlaşma süreçlerini etkileyebileceği göz önünde bulundurulmuştur. Ülkelerin iç siyaseti bağlamında hem karar alıcılar hem de karar alıcıların sorumlu olduğu kamuoyu birlikte ele alınacaktır. Karar alıcı bağlamında bir ülkenin siyasi sistemi ve karar alıcının/ların tek başına egemen bir lider mi, bir grup mu ya da birbirinden bağımsız aktörlerin bir koalisyonu mu olduğu önem kazanmaktadır.⁶¹

Suriye ve İsrail'in siyasi sistem ve karar alma süreçlerine baktığımızda iki farklı sistem görüyoruz. Suriye'de tam anlamı ile tek başına egemen bir lider varken İsrail'de birbirinden bağımsız aktörlerin bir koalisyonunu görüyoruz. İki tarafın farklı siyasi sistemleri nedeni ile bunun görüşme sürecine etkisi, özellikle bu çalışmada sorguladığımız sürecin başarısız sonuçlanması konusundaki olası etkileri incelenmelidir.

61 Margaret G. Hermann, "How Decision Units Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework", *International Studies Review*, Cilt 3, No. 2, Yaz 2001, s. 56-57. Bu çalışmaya göre karar alıcı tek başına egemen bir lider ise tüm muhalefeti aşarak tek başına karar alma gücü olan bir lider sözkonusudur. Karar alıcı bir grup ise grubu oluşturanlar birbirlerine danışarak grup adına müşterek karar alırlar. Eğer bağımsız karar alıcıların bir koalisyonu var ise her biri bağımsız olan aktörler bir diğeri için karar alamadıkları gibi diğerlerini de aldıkları karara zorlayamazlar.

Öncelikle Suriye'deki sisteme daha detaylı bakacak olursak, Suriye'nin dış politika yapımı konusunda ilk elden kaynaklar olmasa da Suriye'de barış görüşmelerini de kapsayan bir dönemde Hafız Esad'ın tek başına lider olduğu aşıkardır.⁶² 1970 yılında bir darbe ile başa geçen Esad, Haziran 2000'deki ölümüne kadar rejimin liderliğini yapmıştır. Bazılarına göre Esad sadece bir cumhurbaşkanı değil aynı zamanda bir hükümdardır.⁶³ Hinnebusch rejim için "başkanlık monarşisi" tabirini kullanmaktadır.⁶⁴ Bu sistemde, güçlü liderle beraber liderin hakimiyeti altında parti (Baas Partisi), ordu ve bürokrasi de önemli unsurlardır.

Moshe Ma'oz'a göre Esad barış görüşmeleri boyunca güçlü kişiliği, stratejik vizyonu, otoritesi ve geniş yetkileri ile tek başına söz sahibi idi.⁶⁵ Aynı zamanda iktidarı sağlamlaştırma süreci sonunda sistemin sürekliliği sağlanmış ve böylece iç siyasetten dolayı oluşabilecek iniş ve çıkışlardan uzak durulabilir hale gelmişti.⁶⁶ Yukarıda anılan rejimin üç önemli unsuru da kendi başlarına bağımsız olmadıkları için İsrail ile barışa karşı çıksalar dahi bunu dile getirecek güçten yoksundular. Mesela parti ve bürokrasi ile karşılaştırıldığında ordu, özellikle ordu içindeki Nusayri grubu, İsrail ile barışa sıcak bakmıyordu⁶⁷ ancak bunun tek başına süreci şekillendirme ihtimali mümkün değildi.⁶⁸

Tek başına hükümran lider olan Esad'ı, İsrail'in müzakerecilerinden biri olan Itamar Rabinovich "titiz bir taktikçi" olarak tanımlamaktadır.⁶⁹ Ancak ona göre Esad, İsrail'in demokratik özelliklerini kavrayamamıştır.⁷⁰

62 Allison Astorino-Courtois, Britanni Trusty, "Degrees of Difficulty, the Effect of Israeli Policy Shifts on Syrian Peace Decisions", *The Journal of Conflict Resolution*, Cilt 44, No. 3, Haziran 2000, s. 363

63 Mülakat, Mordechai Kedar, Prof., Bar-Ilan Üniversitesi, 9 Aralık 2010

64 Hinnebusch, "Does Syria Want Peace?", s. 44

65 Ehteshami and Hinnebusch (ed.), *The Foreign Policies of Middle East States*, s. 62 içinde Moshe Ma'oz, "Hafız al-Asad: A Political Profile", *Jerusalem Quarterly*, Cilt 8, 1978

66 Raymond Hinnebusch, "The Foreign Policy of Syria" Hinnebusch and Ehteshami (ed.), *The Foreign Policies of Middle East States*, s. 44, Hinnebusch, "Does Syria Want Peace?", s. 42

67 Eyal Zisser, "The Syrian Army on the Domestic and External Fronts", Barry Rubin and Thomas A. Keaney (eds.), *Armed Forces in the Middle East Politics and Strategy*, (London and New York: Routledge, 2002)

68 Meliha Benli Altunışık, "The Syrian Army: How Much of an Actor in Syrian Politics?", *The Review of International Affairs*, Cilt 1, No. 3, Bahar 2002

69 Rabinovich, *The Brink of Peace*

70 Mülakat, Itamar Rabinovich, Prof., İsrail'in ABD Büyükelçisi (1993-1996), İsrail'in Suriye ile Baş Müzakerecisi (1992-1995), Tel Aviv, 15 Aralık 2010

Yine Telhami'ye göre Araplar İsrail'in iç siyasi dinamiklerini anlayamamış, özellikle iki büyük partinin, İşçi ve Likud partilerinin arasında tutum farkı olsa da bunun çok mühim olmayacağı evhamında olmuşlardır.⁷¹ Arapların İsrail ile ilgili değerlendirmeleri, İsrail iç siyasetini ne kadar yanlış okuduklarını göstermektedir.

İsrail'e bakıldığında yukarıda belirtildiği gibi karar alıcı olarak farklı aktörlerin oluşturduğu bir koalisyon vardır. Bu koalisyon başta başbakan olmak üzere, dışişleri ve savunma bakanlıkları yanı sıra ordu'dan (İsrail Savunma Gücü) oluşmaktadır. Suriye'nin tek sesli durumuna karşılık İsrail'de çok sesli bir sistem ve bunun yanında kamuoyuna karşı sorumluluğu olan bir yönetim söz konusudur.

İsrail iç siyasetinde en başta göze çarpan özellik nispi seçim sistemi nedeni ile koalisyon hükümetlerinin var olmasıdır. Hızlı ve etkili karar almayı ortadan kaldırdığı için bu durumun belki barış yapmaya engel değil ama önemli bir kısıtlayıcı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.⁷² Çünkü bu sistemde başbakan hem kendi hem de koalisyonun diğer partilerinin isteklerini gözetmek ve desteklerini sağlamak zorundadır.⁷³ Bunun yanında İsrail'de Siyonizm'in bir ideoloji olarak karar alma süreçlerini etkilediğini belirtmek gereklidir. Bu da güvenlik odaklı politikaların yapımına yol açmaktadır.⁷⁴

İsrail'de karar alıcı koalisyonun öğelerine bakıldığında başbakandan sonra en etkili kurumun ordu (İsrail Savunma Gücü) olduğu görülecektir. Dışişleri ve savunma bakanlıkları ile karşılaştırıldığında ordu en etkili politika yapıcı mekanizmaya sahiptir. Ordu "İsrail'in kalbi" olarak tanımlanmaktadır.⁷⁵ Suriye ile yapılan görüşmelerde de ordu önemli roller üstlenmiştir. Mesela 1994-1995 yıllarında iki ülkenin genelkurmaylarının yapmış olduğu görüşmeler buna örnektir. Günümüzde de ordu Suriye ile bir an önce barış anlaşmasının yapılmasını istemektedir. Burada amaç Suriye'yi İran ekseninden çıkartmaktır.⁷⁶

71 Shible Telhami, "From Camp David to Wye: Changing Assumptions in Arab-Israeli Negotiations", *Middle East Journal*, Cilt 53, No. 3, Yaz 1999, s. 389

72 Rabil, *Embattled Neighbors*, s. 149

73 Charles D. Freilich, "National Security Decision-Making in Israel: Processes, Pathologies, and Strengths", *Middle East Journal*, Cilt 60, No. 4, Sonbahar 2006, s. 648

74 Freilich, "National Security Decision-Making in Israel", s. 645

75 Mehran Kamrava, "Military Professionalization and Civil-Military Relations in the Middle East", *Political Science Quarterly*, Cilt 115, No. 1, Bahar 2000, s. 71

76 Mülakat, Moshe Ma'oz, Em. Prof., Hebrew University of Jerusalem, Kudüs, 13 Aralık 2010; Mülakat, Amir Rapoport, Gazeteci, Tel Aviv, 7 Aralık 2010.

Sonuç olarak her ne kadar İsrail’de karar alıcı olarak farklı aktörlerden oluşan bir koalisyon varsa da güçlü bir başbakanın bu koalisyonu Suriye ile barışa götürebileceğine dair bir inanç vardır. Ancak barış görüşmeleri sürecine bakıldığında süreçte başbakan olan Likud partili İzak Şamir ve Binyamin Netanyahu’nun ideolojik kısır döngüden çıkamadığını, İşçi partili başbakanların, Şimon Peres ve Ehud Barak’ın da kamuoyunun tepkisini göze alamadıklarını, barış konusunda en ileri gidebilen İzak Rabin’in de bir suikast sonucu öldürüldüğünü görmekteyiz.

Diğer yandan Suriye ile ilgili olarak Esad’ın rejimin devamını sağlama endişesi de sürecin başarısızlıkla sonuçlanması için bir neden olarak öne sürülmektedir. Ancak bu neden aynı zaman diliminde gerçekleşen Suriye-Türkiye sorununun dönüşümünde bir engel olmamıştır. Suriye-İsrail görüşmeleri çerçevesinde bu neden, İsrail’in yukarıda anlatılan iç dinamikleri göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Çünkü şunu biliyoruz ki Esad çok hasta olmasına rağmen Genevre’de yapılan son görüşmelere bizzat ve kalabalık bir heyet ile katılmıştır. Bu çerçevede İsrail ile olumlu gitmeyen görüşmeler nedeni ile Esad’ın, oğlu Beşar’ın sorunsuz başa geçişine odaklandığını söylemek daha doğru olacaktır.

2. Çıkmazlık Durumu

Hem bugünün şartları hem de gelecek ile ilgili hesaplar çerçevesinde sorunun taraflarca tanımlanması ve değerlendirilmesi dönüşüm için önemli ipuçlarını bize sunacaktır. Olgunlaşma teorisi, taraflar için statüko sürdürülebilir ise dönüşüm sürecinin yavaşlayacağını, sürdürülebilir değilse olgunlaşma süreci de hızlanacağı için dönüşüm sürecinin ivme kazanacağını önermektedir. Bir anlamda sorunda çıkmazlık durumları arttıkça çözüm şansı da artacaktır.⁷⁷

Sorunun nasıl tanımlandığı ve tarafların bir çözümden beklentileri önem kazanmaktadır. Sadece çatışmanın devamından kaynaklanan zararların değil aynı zamanda bir çözüm ile elde edilecek olası kazançların da bu süreçte rolü olabileceği akıldan çıkarılmamalıdır. He ne kadar olası

77 Michael Greig, “Moments of Opportunity, Recognising Conditions of Ripeness for International Mediation Between Enduring Rivals”, *Journal of Conflict Resolution*, Cilt 45, No. 6, Aralık 2001

kazançların ve teşviklerin rolü göz ardı edilmese de bunların çözüm süreçlerinin başından ziyade daha sonraki aşamalarda etkili olduğu düşünülmektedir. Diğer yandan çıkmazlık durumunun düşük yoğunluklu devam ettiği durumlar çözümden ziyade sorunun devamına hizmet edebilir. Son olarak sorunun çözümü ile ilgili olarak taraflar belli bir hedefe kilitlenerek çözümsüzlük tuzağına düşebilirler. Bu durumda hedefe kilitlenen taraflar, bu hedefleri gerçekleştirmediği sürece yaşayacakları zararları veya kaybedecekleri kazançları değerlendiremeyecek durumda olabilirler.

Bu teorik çerçevede 1990'lı yılların başları itibariyle Suriye-İsrail sorununa bakıldığında öncelikli olarak tarafların karşılıklı çıkmazlık algısı olmadığını görüyoruz. Suriye açısından değerlendirdiğimizde her ne kadar Lübnan'da o zaman için devam eden pozisyonu itibari ve İslami Cihat gibi bir takım Filistinli örgütlere verdiği destekler ile İsrail'e karşı kozları olsa da Golan'ın işgal altında olması ve İsrail'in su meselesinde bu işgal ile elde ettiği dominant pozisyon sebebiyle Suriye kaybeden taraf konumundaydı. Diğer yandan İsrail'e karşı Arapların birlikte hareket etme durumları artık yoktu. Devletlerin kendi bireysel çıkarları doğrultusunda İsrail meselesini değerlendirmeleri söz konusuydu.⁷⁸ Diğer yandan yukarıda anlatılan durumsal faktörler de – Sovyetler Birliği'nin çöküşü, Suriye'nin izolasyonu – Suriye için iç açıcı değildi. Özellikle içeride yaşanan ekonomik zorluklar⁷⁹ ve rejimin devamlılığı sorunu Suriye'yi ayrıca zor durumda bırakan konulardı. Sonuç olarak Suriye için var olan statüko sürdürülebilir değildi; çıkmazlık durumu hissediliyordu.

İsrail'e bakıldığında statükodan oldukça memnun olan İsrail, sorunun dönüşümü için de motivasyona sahip değildi. Doğrudan sorunla ilgili olarak İsrail'in 1967'de işgal ve 1981'de ilhak ettiği Golan Tepeleri 1974 yılındaki Suriye ile anlaşmadan beri sakindi. Üstelik bu işgal su meselesinde İsrail'in elini kuvvetlendirmişti. Her ne kadar Lübnan'da Hizbullah ve Filistinli örgütler Suriye tarafından destekleniyorsa da sonuç olarak İsrail statükodan memnundu. Bunların yanında Soğuk Savaş'ın ABD zaferi ile sona ermesi İsrail'in bir takım ülkelerle ilişkilerini geliştirmesi-

78 Nadia El-Shazly and Raymond Hinnebusch, "The Challenge of Security in the Post-Gulf War Middle East System", Raymond Hinnebusch and Anoushiravan Ehteshami (ed.), *The Foreign Policies of the Middle East States*, (London; Lynne Rienner Publishers, 2002), s. 75

79 Sagie, *The Israeli-Syrian Dialogue*, s. 27-28

ne olanak sağlamış⁸⁰, Körfez Savaşı ile de İsrail bölgedeki meşruiyetini arttırmıştı. Böylece İsrail'i Suriye ile masaya oturtan sebebin tümüyle ABD'nin baskısı⁸¹ ve teşvikleri⁸² olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zartman'a göre ABD'nin teşvikleri ile mümkün olan Madrid Barış Konferansı ve sonrasındaki süreç çok rastlanır bir durum değildir.⁸³

Sonuç olarak Suriye-İsrail sorunu barış görüşmeleri öncesi, tarafları masaya itecek kadar ısınmamıştı. Sorun katlanılabilir ve sürdürülebilir haldeydi. Her ne kadar Suriye'yi zora sokan durumlar var ise de Esad'ın İsrail'in işgal topraklarından tümüyle çekilmesine odaklanması ve bu şartın da gerçekleşmediği durumda yaşanacak zorlukları hali hazırda kabulü de olgunlaşma sürecini olumsuz yönde etkileyen bir faktördü.

3. Çıkış Noktası

Dönüşüm süreçlerinde çıkmazlık halini yaşayan tarafların sorundan çıkış noktası görememeleri onları ortada bırakacak bir durumdur.⁸⁴ Hatta çıkış noktası göremeyen tarafları, çıkmazlık olsa dahi, bir araya getirmek bile kolay olmayabilir.⁸⁵ Sonuç olarak tarafların sorundan çıkış noktasını görmeleri ve çözüm konusunda irade göstermeleri sürecin başarılı tamamlanması için kritiktir. Bununla beraber taraflar çözüm iradesini karşı tarafta da görmek isteyecektir. Taraflarda aynı oranda çözüm iradesi görmek mümkün olmasa da arada karşılıklık prensibinin olduğu akıldan çıkarılmamalıdır. Çözüm iradesi daha çok tarafların siyasi kanadından beklense de kamuoyunun bu konudaki tavrı da süreci etkileyebilecek potansiyele sahiptir.

Suriye-İsrail barış görüşmelerinde tarafların sorundan çıkış algılarına ve çözüm iradelerine bakıldığında her iki tarafın da ikircikli ve şartlı çözüm iradesi ortaya koyduklarını görmekteyiz. İki taraf da onları masaya

80 Ma'oz, *Syria and Israel*, s. 205

81 Mülakat, Alon Liel, Eski Dışişleri Müsteşarı, Tel Aviv, 6 Aralık 2010

82 Mülakat, Moshe Ma'oz, Em. Prof., Hebrew University of Jerusalem, Kudüs, 13 Aralık 2010

83 I. William Zartman, "Explaining Oslo", *International Negotiation*, Cilt 2, No. 2, 1997, s. 197

84 Zartman, "The Timing of Peace Initiatives:", s. 20

85 Jacob Bercovitch and S. Ayşe Kadayıfçı, "Conflict Management and Israeli-Palestinian Conflict: The Importance of Capturing the "Right Moment"", *Asia-Pacific Review*, Cilt 9, No. 2, 2002, s. 118

oturtacak kadar iradeye sahipken süreci devam ettirip istenildiği gibi sonuçlandıracak iradeye sahip olamamıştır.

Suriye'ye bakıldığında, Hafız Esad öncelikle ülkenin ekonomik zorluklarına bir nebze olsun çare olabileceği ve ikinci olarak da Golan'ın geri alınmasının rejimin ve işgalden kendini sorumlu tutan Esad'ın kendi prestijini yükselteceği⁸⁶ için prensip olarak İsrail ile barış anlaşması yapmak istiyordu. Dönemin dışişleri bakanı Faruk Şara, Esad'ın politikasını üçüncü yol olarak tanımlamıştır. Ona göre Esad ne Enver Sedat ve Kral Hüseyin gibi teslimiyetçi olmuş ne de barışa karşı çıkmıştır. Esad'ın yolu kendi şartları altında onuruyla barış yapmaktır.⁸⁷

İsrail ile barış yapmak için gerekli bu temel irade ile beraber Suriye'nin tümüyle istekli olduğunu söylemek de doğru olmayacaktır. Çünkü Suriye'nin barış için olmazsa olmaz şartları vardı; özellikle İsrail'in 4 Haziran sınırına çekilmesi bu şartların başında geliyordu. İsrail'in bu konuda kesin bir tavır sergilememesi Suriye'nin barış iradesini olumsuz etkiliyordu. Ayrıca Suriyeliler barış sonrası İsrail ile ilişkilere dair çekincelere sahiptiler. İlişkilerde İsrail hegemonyasının yaşanabileceği korkusu vardı.⁸⁸ Yine barış yanlısı İzak Rabin'in suikast sonucu öldürülmesi ve Suriye'den İsrail'in kendi kamuoyunu rahatlatacak diplomatik girişimler beklemesi Suriye'yi İsrail ile barış yapma konusunda şüpheye düşüren konulardı.⁸⁹

Suriye kamuoyunun tavrına bakacak olursak bazıları çatışma ve savaşan yorulan Suriye halkının artık İsrail ile barıştan yana olduğunu savunmaktadır. Bu konuda rejimin de medya yoluyla, özellikle barış ile gelecek ekonomik kazanımlara vurgu ile halkı iknaya çalıştığı vurgulanmaktadır.⁹⁰ Sadık Azm'a göre bir takım çekincelerine rağmen Suriye halkı İsrail ile barışa hazırdı.⁹¹ Bu görüşlere rağmen Hilal Khashan'ın

86 Sagie, *The Israeli-Syrian Dialogue*, s. 32, 52

87 Itamar Rabinovich, "On Public Diplomacy and the Israeli-Syrian Negotiations During the Waning of Hafız al-Asad's Rule", *The View from Damascus, State, Political Community and Foreign Relations in Twentieth-Century Syria*, (London, Portland: Valentine Mitchell, 2008), s. 319

88 Muallem, "Fresh Light on the Syrian-Israeli Peace Negotiations", s. 86-8

89 Pressman, "Mediation, Domestic Politics, and the Israeli-Syrian Negotiation", s. 379, Astorino-Courtois, Trusty, "Degrees of Difficulty", s. 367

90 Hinnebusch, "Does Syria Want Peace?", s. 48

91 Sadik J. al-Azm, "The View From Damascus", *The New York Review of Books*, 15 Haziran 2000 (<http://www.nybooks.com/articles/archives/2000/jun/15/the-view-fromdamascus/?pagination=false&printpage=true>)

1993 ve 1995 yıllarında yapmış olduğu kamuoyu yoklamalarına göre İsrail ile barışa karşı çıkanların oranı 2/3'tür. Bu çalışmaya Suriyelilerin yanı sıra Lübnanlı ve Filistinliler de dahil edilse de genel itibari ile bize fikir verebilir. Khashan'ın 1995 yılında yenilediği ankette Suriyelilerin % 17 gibi bir artışla İsrail ile barışı onayladıkları görülmektedir. Burada Suriye rejimin medya aracılığıyla kendi kamuoyunu hazırlama çabalarının sonuç verdiğini söyleyebiliriz. Buna rağmen Khashan'ın iyimser olamadığını ve Arapların İsrail ile çatışmanın sona ermesini isterken siyasi, kültürel ve ekonomik ilişkileri henüz kabul edemediğini vurguladığını görmekteyiz.⁹²

İsrail'e bakıldığında yine prensip olarak İsrail'in de Suriye ile barışı istediğini söyleyebiliriz. Bunun en temel nedeni olarak Filistin tarafı ile karşılaştırıldığında Suriye rejiminin bir devlet olarak daha güvenilir bir taraf olduğu İsraililerce dile getirilmektedir.⁹³ Özellikle Suriye'nin 1974 anlaşmasını sorunsuz uygulaması, İsrail'in bu kanaatinin oluşmasında en önemli etkendi.⁹⁴ Böylece görüşme sürecinde İsrail'deki hükümetlerin tutumlarına bakıldığında "önce Suriye" politikasını uygulamışlardır. Filistin meselesi ile karşılaştırıldığında İsrail için Suriye meselesi daha az karmaşık bir meseleydi.⁹⁵

Ancak İsrail'in "önce Suriye" politikaları devam ettirilememiştir. Suriye'nin Lübnan'da Hizbullah ve bir takım Filistinli örgütleri İsrail'e karşı desteklemesi İsraililer için Suriye'nin barış istemediği anlamına geliyordu. Yine Suriye'nin İran ile devam eden yakın ilişkileri de İsrail tarafını şüpheye sevk eden bir durumdu.⁹⁶

İsrail tarafı için en vahim konu, İsrail kamuoyunun Suriye konusunda özellikle de Golan Tepeleri'nin geri verilmesi konusundaki olumsuz tavıydı. Mesela, görüşmeler başlamadan hemen önce Batı Şeria ve Gaz-

92 Hilal Khashan, "The Levant: Yes to Treaties, No to Normalization, Polling Arab Views on the Conflict with Israel", *Middle East Quarterly*, June 1995 (<http://www.meforum.org/248/the-levant-yes-to-treaties-no-to-normalization>) (Erişim Tarihi 30 Mayıs 2011)

93 Mülakat, Yaacov Bar-Siman-Töv, Prof., Hebrew University of Jerusalem, Kudüs, 13 Aralık 2010, Mülakat, Itamar Rabinovich, Prof., İsrail'in ABD Büyükelçisi (1993-1996), İsrail'in Suriye ile Baş Müzakerecisi (1992-1995), Tel Aviv, 15 Aralık 2010

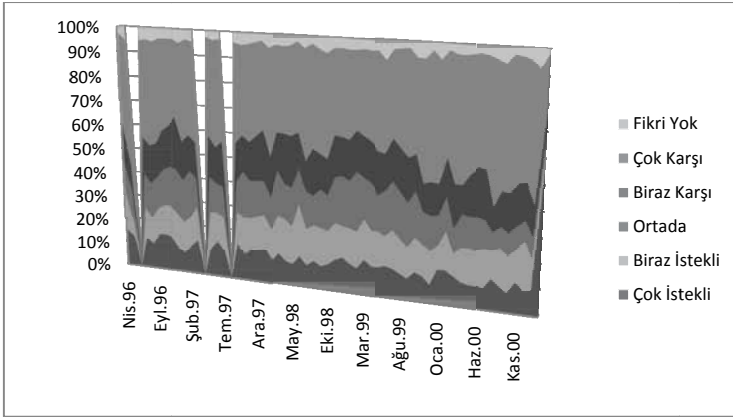
94 Ma'oz, *Syria and Israel*, s. 224

95 Mülakat, Shlomo Brom, Araştırmacı, Ulusal Güvenlik Çalışmaları Enstitüsü, Tel Aviv Üniversitesi, Tel Aviv, 7 Aralık 2010

96 Mülakat, Yossi Alpher, editör, bitterlemons.org, Tel Aviv, 15 Aralık 2010

ze ile ilgili olarak kamuoyunda geri çekilme ile ilgili beklenti varken bu Golan için söz konusu değildi. Mart 1991 tarihinde Hanoch Smith'in yaptığı kamuoyu yoklamasına göre İsrail halkının % 90'ı Golan'ın İsrail'de kalması gerektiği görüşündeydi.⁹⁷ Aşağıda yer alan tablo İsrail kamuoyunun Suriye ile barış hakkındaki çok da iç açıcı olmayan fikirlerini ortaya koymaktadır. 2/3 gibi önemli bir çoğunluğun Suriye ile barışa karşı olduğunu görmekteyiz.⁹⁸

Figür 2: İsrail'de Golan Tepeleri'nden Çekilmeye Karşılık Barış Yapılmasına Dair Görüşler

Kaynak: Yıllara göre *The Peace Index*'deki veriler kullanılarak yapılmıştır.

Kamuoyunun bu olumsuz tavrı ile beraber demokratik bir ülke olan İsrail'de bu kamuoyu yoklamalarının hükümetlerce dikkate alındığını da göz önünde bulundurduğumuzda bunun etkisinin ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Mesela Suriye-İsrail görüşmelerinde Suriye ile barış konusunda en istekli başbakanlardan biri olan Ehud Barak bile kendisine olan desteğin düştüğünü gözlemlediği kamuoyu yoklamalarından hareketle çözüm yönündeki tavrından vazgeçerek bir anlamda Cenevre zirvesinin olumsuz sonuçlanmasına neden olmuştur.⁹⁹

97 See Ma'oz, *Syria and Israel*, s. 211

98 Ephraim Yaar-Yuchtman and Tamar Herman, *The Peace Index*, Temmuz 1997. Bakınız <http://www.tau.ac.il/peace/>

99 Moshe Ma'oz, "Can Israel and Syria reach Peace? Obstacles, Lessons and Prospects", *The James A. Baker III Institute for Public Policy*, Rice University, Mart 2005, s. 25

Kamuoyunun bu durumunu bilen İsrail görüşmecileri Suriye'den bunu yumuşatacak, Enver Sedat'ın 1977'de Kudüs'ü ziyareti gibi diplomatik girişimler beklemiştir.¹⁰⁰

Sonuç olarak prensipte her iki taraf da belli bir çözüm iradesi ile müzakere masasına oturmuş olsa da süreci devam ettirecek ve barışı sağlayacak iradeyi her iki taraf da gösterememiş ve bunu karşı tarafta da görememiştir. İsrail için Suriye'nin baştan koyduğu şartlar önemli engel iken İsrail'in barış anlaşmasını referanduma sunacak olması Suriye'nin çıkış noktasını görmesi önünde önemli engeldi.

C. Müzakerelerle İlgili Faktörler

1. Müzakerede Hedefler

Müzakere boyunca tarafların belirlediği hedefler, sürecin sonucunu etkileyecek niteliktedir. Aralarındaki sorunları çözmek ile beraber, taraflar var olan pozisyonlarını sağlama alma ve devam ettirme ve ayrıca belli çıkarlarını koruma gibi amaçlar taşıyabilir. Hatta tarafların “makyevelist hedefler” olarak adlandırılan çözüme yönelik olmaktan çok zaman kazanmaya dönük aldatici hedefleri de olabilir. Bu hedeflerle taraflar propaganda yapmayı ve karşı taraftan bilgi almayı isteyebilirler. Bu tür hedeflerin varlığı dönüşüm süreçlerini yavaşlatacaktır.

Suriye ve İsrail'in barış görüşmelerinde ortaya koydukları hedeflere bakıldığında çözüme dönük net hedeflerin olmadığını görüyoruz. Her iki tarafın da çözümden ziyade sadece sürece angaje olmak adına hareket ettiklerini söylemek yanlış olmayacaktır.

Suriye süreçte yer alarak istediği şartlar altında anlaşma yapmayı istemekle beraber ABD ile ilişkilerini ve uluslararası camiadaki yerini iyileştirmeyi de hedeflemiştir.¹⁰¹ İsrail ile yapılacak bir barış anlaşması Suriye rejiminin devamlılığını garanti etmediği için Esad bir taraftan barış sürecini devam ettirirken diğer yandan askeri seçenekleri de göz ardı etmiyordu. Sonuç olarak Suriye için asıl hedef İsrail'den olabildiğince taviz alarak onu güçsüz bırakmaktır.¹⁰²

100 Sagie, *The Israeli-Syrian Dialogue*, s. 33

101 Ross, *The Missing Peace*, s. 223

102 Mandell, “Getting to Peacekeeping in Principle Rivalries”, s. 242

İsrail'in sürece çok da istekli dahil olmadığını biliyoruz. Zartman'a göre İsrail'in bir anlaşma yapma ve hatta süreçte yer alma niyetinden çok sadece sürecin dışında kalmama gibi bir hedefi vardı.¹⁰³

2. Müzakere Stratejileri

Müzakerelerde taraflar, ya bölüştürücü ya da bütünleyici veya her ikisinin de yer aldığı birbirini tamamlayıcı stratejiler uygulayabilirler. Bölüştürücü stratejide tarafların pozisyonlarını sağlama almaya dönük pazarlıklar yaptığını ve daha çok karşı taraftan taviz beklediğini görmekteyiz. Bütünleyici stratejide ise taraflar, var olan sorunları ortak sorunlar olarak görüp, kendilerini sorundan ayrı değerlendirerek, pozisyonlarından ziyade konu ile ilgili çıkarlarının takipçisi olurlar ve her iki taraf için makul çözümler ararlar. Sorunlarda çıkmazlık durumu arttıkça tarafların daha bütünleyici stratejiler izlediği kabul edilmektedir. Ve her iki stratejinin de takip edildiği tamamlayıcı stratejiler çözüm için daha etkilidirler.

Suriye-İsrail barış görüşmelerinde taraflar birbirlerine sıfır toplamlı bir oyunun parçası olarak yaklaşmışlardır. Tarafların yaklaşımı birinin kazanacağı yerde diğerinin kaybedeceği yönünde olmuştur. İki taraf her ne kadar bir araya gelmiş olsa da görüşmeler onlar için bir anlamda güç mücadelesi olmuştur.¹⁰⁴

Esad'ın görüşmeleri askeri operasyon yönetir gibi sabırla ve tedbiri elden bırakmadan yönettiğini görüyoruz. Ross'a göre Esad hiçbir zaman yeni bir öneri ile gelmemiş sadece önerilere cevap veren taraf olmuştur.¹⁰⁵ İsrail'in baş müzakerecilerinden biri olan Itamar Rabinovich'e göre Suriye'nin ilk müzakerecisi Muvaffak Allaf çok resmi ve katı bir tutum takınırken onun yerini alan dönemin Vaşington büyükelçisi Velid Muallim daha cana yakındı.¹⁰⁶ İsrail tarafı, Suriye'den görüşmelerin bürokratik seviyeden siyasi seviyeye çıkarılmasını her daim talep etmişti. Bu bir nebze olsun ancak Barak döneminde Esad'ın dönemin dışişleri bakanı Faruk Şara'yı baş müzakereci olarak ataması ile yanıt bulmuştu.

103 Zartman, "Explaining Oslo", s. 197

104 Hinnebusch, "Does Syria Want Peace?", s. 51

105 Ross, *The Missing Peace*, s. 222

106 Müalakat, Itamar Rabinovich, Prof., İsrail'in ABD Büyükelçisi (1993-1996), İsrail'in Suriye ile Baş Müzakerecisi (1992-1995), Tel Aviv, 15 Aralık 2010

Şara'nın katıldığı ve Vaşington yakınlarındaki Wye Korusu'nda yapılan görüşmelerde daha önceki görüşmelerde olmayan, görüşmeciler arası kişisel ilişkilerin normalleştiği görülmüştür. Burada taraflar bir arada yemek yemişler ve birlikte zaman geçirmişlerdir.¹⁰⁷ Halbuki daha önceki görüşmelerde taraflar görüşme mekanına dahi ayrı ayrı girmişler ve el sıkışmaktan kaçınmışlardı.¹⁰⁸

Bazıları Suriye ve İsrail taraflarının stratejik farklılıklarının olduğunu ve bunun da kültürel farklılıklardan kaynaklandığını savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre İsrail batılı kültürün bölgedeki temsilcisi olarak rasyonel ve pragmatik davranabilirken Suriye şeref gibi değerler üzerinden hareket etmektedir.¹⁰⁹ Brodsky'e göre de batılı tarzda müzakereye aykırı olarak Esad sonuç olarak ne kazanacağını en başta bilmek istemiştir. Bu taraflar arasında müzakerenin olmadığını bir göstergesidir; bu sadece bir tarafın diğer tarafa şartları dikte etmesidir.¹¹⁰

Bu kültürel yaklaşımın savlarını tümüyle kabul edemesek de Suriye'nin görüşmeler boyunca prensipler çerçevesinde konuları tartıştığını biliyoruz. Diğer yandan İsrail'in her ne kadar daha çok çıkar maksatlı yaklaştığını görsek de güvenlik ve su gibi mevzuları çıkardan çok ölüm kalım meselesi olarak değerlendirebildiğini de biliyoruz. Sonuç olarak taraflar görüşmeler boyunca var olan pozisyonlarını sağlama alma güdüsüyle hareket etmişler ve müzakereleri aralarındaki güç mücadelesinin bir uzantısı gibi yürütmüşlerdir.

III. Sonuç

1991-2000 yılları arasında kesintilere rağmen devam ettirilen Suriye-İsrail barış görüşmeleri Mart 2000 tarihinde Cenevre'de yapılan zirvenin hüsrana sonuçlanması ile sona erdi. Hafız Esad ilerleyen hastalığına rağmen bizzat kendisi ve kalabalık bir heyet ile zirveye katılmıştı. Bu

107 Rabinovich, "On Public Diplomacy", s. 316 ve Ross, *The Missing Peace*, s. 237

108 Rabinovich, "On Public Diplomacy", s. 313

109 Raymond Cohen, "Resolving Conflict Across Languages", *Negotiation Journal*, January 2001 ve R. Reuben Miller, "The Israeli-Syrian Negotiations", *Mediterranean Quarterly*, Cilt 11, No. 4, 2000, s. 117-118

110 Matthew RJ Brodsky, "From Madrid to Geneva: The Rise and Fall of the Syrian-Israeli Peace Process, 1991-2000", *Middle East Opinion* (<http://www.middleeastopinion.com/history-&-policy>) (Erişim tarihi 18 Mart 2011)

durum Esad'ın İsrail ile barış anlaşması imzalama konusundaki ciddi niyetini gösteriyordu.¹¹¹ İsrail tarafı, Esad'ın zirveyi terk ederek başarısızlığa neden olduğunu söylerken Suriye tarafı Esad'ın ayrılmasından önce Clinton'ı telefon ile arayan ve fikrini değiştirdiğini söyleyen Barak'ı başarısızlık konusunda itham etmektedir; çünkü ancak bu cevaptan sonra Esad zirveden ayrılmak istemiştir.

Görüldüğü üzere kendi koşulları altında olgunlaşmamış bir sorunu dönüştürmek, dönemin süper gücü arabulucu olsa dahi mümkün olamamıştır. Her ne kadar bu sorundan dolayı Suriye için birçok çıkmazlık noktası olsa da statükodan gayet memnun bir İsrail'in barış yapması, hele de Suriye konusunda şüpheli bir kamuoyu ile mümkün olmamıştır.

Aynı olgu ve endişelerin Eylül 2004-Temmuz 2006 tarihleri arasında yapılan Suriye-İsrail gizli görüşmelerinde de görüyoruz. Bu görüşmeler Ocak 2004 tarihinde Ankara'ya resmi bir ziyarette bulunan Beşar Esad'ın, Başbakan R. Tayyip Erdoğan'a Suriye-İsrail arasında Türkiye'nin arabulucu olup olamayacağını sormasıyla başlamıştı. İsrail'deki Türk büyükelçisi tarafından İsrail eski dışişleri müsteşarı Alon Liel'e iletilen "Suriye'nin İsrail ile barış yapmak istediği" notu İsraili yetkililerce olumsuz yanıtlanmıştı. Olumsuz yanıtın nedeni olarak ABD'nin Suriye hakkındaki olumsuz görüşleri ileri sürülmüştü. Türk tarafı İsrail'den hiçbir yetkiliyi sürece sokamadıklarını söyleyerek Eylül 2004'de bu girişimi sona erdirmişti. Süreci devam ettirmek isteyen İsviçreli yetkililerin iki şartının, hükümetlere düzenli rapor verilmesi ve süreç sonunda bir belgenin imzalanmaması, kabulü ile gizli görüşmeler Alon Liel ve aslen Suriyeli olan Amerikalı işadamı İbrahim Süleyman arasında başlamıştı. Taraflar 2-3 ay arayla toplam 8 kez bir araya gelmişlerdi. Ancak süreçten haberdar olan resmi yetkililer gizli görüşmelerde ortaya konan plan ve programları resmi olarak konuşmaktan çekinmişlerdi. İbrahim Süleyman'a göre buna en önemli engel ABD'yd. ABD'ye göre İsrail'in Suriye ile barış yapmasının zamanı değildi. Süleyman'ın diğer görüşü ise yukarıda anlatılan nedenleri doğrulayan bir tespiti: "Asıl ihtiyaç olan hem Suriye'de hem de İsrail ve ABD'de yetkin karar alıcıların olması ve onları destekleyecek bir kamuoyunun olmasıdır."¹¹²

111 Mülakat, Münir Ali, SANA, Şam, 7 Kasım 2010, Pressman, "Mediation, Domestic Politics, and the Israeli-Syrian Negotiation", s. 376

112 Suriye-İsrail arasındaki gizli görüşmelerin nasıl başladığı ve neler yaşandığının detaylı bilgisi için bakınız http://www.gpotcenter.org/dosyalar/CONFERENCE_REPORT.pdf

Kaynakça

Al-Azm, Sadik J., "The View From Damascus", *The New York Review of Books*, 15 Haziran 2000. ([http://www.nybooks.com/articles/archives/2000/jun/15/the-view fromdamascus/?pagination=false&printpage=true](http://www.nybooks.com/articles/archives/2000/jun/15/the-view-from-damascus/?pagination=false&printpage=true))

Altunışık, Meliha & Çuhadar, Esra, "Turkey's Search for a Third Party Role in Arab-Israeli Conflicts: A Neutral Facilitator or a Principal Power Mediator?", *Mediterranean Politics*, Cilt 15, No. 3, Kasım 2010.

Astorino-Courtois, Allison, Trusty, Britanni, "Degrees of Difficulty, the Effect of Israeli Policy Shifts on Syrian Peace Decisions", *The Journal of Conflict Resolution*, Cilt 44, No. 3, Haziran 2000.

Auerbach, Yehudith, "The Reconciliation Pyramid – A Narrative-Based Framework for Analyzing Identity Conflicts", *Political Psychology*, Cilt 30, No. 2, 2009.

Benli Altunışık, Meliha, "The Breakdown of the Post-Gulf War Middle East Order?", *Perceptions*, Haziran-Ağustos 2001.

_____, "The Syrian Army: How Much of an Actor in Syrian Politics?", *The Review of International Affairs*, Cilt 1, No. 3, Bahar 2002.

Bercovitch, Jacob and Kadayıfçı, S. Ayşe, "Conflict Management and Israeli-Palestinian Conflict: the Importance of Capturing the "Right Moment"", *Asia-Pasific Review*, Cilt 9, No. 2, 2002.

Brodsky, Matthew RJ, "From Madrid to Geneva: The Rise and Fall of the Syrian-Israeli Peace Process, 1991-2000", *Middle East Opinion* (<http://www.middleeastopinion.com/history-&-policy>)

Christopher, Warren, *In the Stream of History*, (Stanford, California: Stanford University Press, 1998).

Cobban, Helena, *Syria and the Peace: A Good Chance Missed*, (Strategic Studies Institute, 1997).

_____, *The Israeli-Syrian Peace Talks 1991-1996 and Beyond*, (Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press, 1999).

Cohen, Raymond, "Resolving Conflict Across Languages", *Negotiation Journal*, January 2001.

Coleman, Peter T., "Redefining Ripeness: A Social-Psychological Perspective", *Peace and Conflict*, Cilt 3, 1997.

Cordesman, Anthony H., "Military Balance in the Middle East VI, Arab-Israeli Balance-Overview, Military Expenditures and Arms Transfers, Major Arms by Country and Zone and Qualitative Trends", *Center for Strategic and International Studies*, 24 Şubat 1999.

Correlates of War Project, *National Material Capabilities Data Documentation*, Versiyon 4.0, (<http://www.correlatesofwar.org>)

Çuhadar Gürkaynak, Esra, "Çatışma Ortamlarında Üçüncü Tarafların Uzlaştırma Amaçlı Müdahaleleri: Paralel Diplomasiye Eleştirel Bir Bakış", içinde Nimet Beriker (der.), *Çatışmadan Uzlaşmaya Kuramlar, Süreçler ve Uygulamalar*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Aralık 2009).

Daoudi, Riad, *Türkiye-Suriye İlişkileri Atölye Çalışması*, Siyasi ve Ekonomik Çalışmalar Merkezi, **Şam**, 10-11 Kasım 2010.

Daoudy, Marwa, "A Missed Chance for Peace: Israel and Syria's Negotiations over the Golan Heights", *Journal of International Affairs*, Cilt 61, No. 2, 2008.

Dawn, C. Ernest, "The Foreign Policy of Syria", içinde L. Carl Brown (ed.), *Diplomacy in the Middle East*, (New York, London: I. B. Tauris, 2003).

Diehl, Paul F., "What Are They Fighting For? The Importance of Issues in International Conflict Research", *Journal of Peace Research*, Cilt 29, No. 3, 1992.

Drysdale, Alasdair and Hinnebusch, Raymond, *Syria and Middle East Peace Process*, (New York: Council of Foreign Relations Press, 1991).

El-Shazly, Nadia and Hinnebusch, Raymond, "The Challenge of Security in the Post-Gulf War Middle East System", içinde Raymond Hinnebusch and Anoushiravan Ehteshami (ed.), *The Foreign Policies of the Middle East States*, (London; Lynne Rienner Publishers, 2002).

Freilich, Charles D., "National Security Decision-Making in Israel: Processes, Pathologies, and Strengths", *Middle East Journal*, Cilt 60, No. 4, Sonbahar 2006.

Geller, Daniel S., "Power Differentials and War in Rival Dyads", *International Studies Quarterly*, Cilt 37, 1993.

Goldberg, Arthur J., "United Nations Security Council Resolution 242 and the Prospect for Peace in the Middle East", *UN Security Council Resolution 242: The Building Block of Peacemaking*, (Washington, D.C.: The Washington Institute for Near East Policy, 1993).

Greig, Michael, "Moments of Opportunity, Recognising Conditions of Ripeness for International Mediation Between Enduring Rivals", *Journal of Conflict Resolution*, Cilt 45, No. 6, Aralık 2001.

Haas, Richard, "Ripeness, De-escalation and Arms Control: The case of the INF", içinde L. Kriesberg and S. Thorson, (ed.), *Timing the De-escalation of International Conflicts*, (Syracuse, NY: Syracuse University Press, 1991).

Halliday, Fred, "The Middle East, the Great Powers, and the Cold War", içinde Yezid Sayigh and Avi Shlaim (ed.), *The Cold War and the Middle East*, (New York, Oxford: Clarendon Press, 1997).

Hannah, John, *At Arm's Length: Soviet-Syrian Relations in the Gorbachev Era*, (The Washington Institute for Near East Policy, 1989).

Hegre, Havard, "Gravitating toward War, Preponderance May Pacify, but Power Kills", *Journal of Conflict Resolution*, Cilt 52, No. 4, August 2008.

Hermann, Margaret G., "How Decision Units Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework", *International Studies Review*, Cilt 3, No. 2, Yaz 2001.

Hinnebusch, Raymond A., "Does Syria Want Peace? Syrian Policy in the Syrian-Israeli Peace Negotiations", *Journal of Palestine Studies*, Cilt XXVI, No. 1, Sonbahar 1996.

Hinnebusch, Raymond, "The Foreign Policy of Syria", içinde Raymond Hinnebusch and Anoushiravan Ehteshami (ed.), *The Foreign Policies of the Middle East States*, (London; Lynne Rienner Publishers, 2002).

http://www.gpotcenter.org/dosyalar/CONFERENCE_REPORT.pdf

Indyk, Martin, *Innocent Abroad An Intimate Account of American Peace Diplomacy in the Middle East*, (New York: Simon & Schuster, 2009).

Jouejati, Murhaf, "A Syrian perspective on the Syrian-Israeli Track", <http://www.alhewar.com/DrMurhaf.htm>

Kamrawa, Mehran, "Military Professionalization and Civil-Military Relations in the Middle East", *Political Science Quarterly*, Cilt 115, No. 1, Bahar 2000.

Khashan, Hilal, "The Levant: Yes to Treaties, No to Normalization, Polling Arab Views on the Conflict with Israel", *Middle East Quarterly*, June 1995. (<http://www.meforum.org/248/the-levant-yes-to-treaties-no-to-normalization>)

Kienle, Eberhard, "Syria, the Kuwait War, and the New World Order" içinde Tareq Y. Ismael and Jacqueline S. Ismael (ed.), *The Gulf War and the New World Order, International Relations of the Middle East*, (Uni. Press of Florida, 1994).

Knudsen, Erik L., "The Syrian-Israeli Political Impasse: A Study in Conflict, War and Mistrust", *Diplomacy & Statecraft*, Cilt 12, No. 1, March 2001.

Lieberfeld, Daniel, *Talking with the Enemy, Negotiation and Threat Perception in South Africa and Israel/Palestine*, (Westport, CT: Praeger, 1999).

Lochery, Neill, "The Netanyahu Era: From Crisis to Crisis, 1996-99", *Israel Affairs*, Cilt 6, No. 3&4, Bahar/Yaz 2000.

Mandell, Brian S., "Getting to Peacekeeping in Principle Rivalries Anticipating an Israel-Syria Peace Treaty", *Journal of Conflict Resolution*, Cilt 40, No. 2, Haziran 1996.

Ma'oz, Moshe, "Hafiz al-Asad: A Political Profile", *Jerusalem Quarterly*, Cilt 8, 1978.

Ma'oz, Moshe, *Syria and Israel from War to Peace Making*, (New York: Oxford University Press, 1995).

Ma'oz, Moshe, "Can Israel and Syria reach Peace? Obstacles, Lessons and Prospects", *The James A. Baker III Institute for Public Policy*, Rice University, Mart 2005

Miller, R. Reuben, "The Israeli-Syrian Negotiations", *Mediterranean Quarterly*, Cilt 11, No. 4, 2000.

Mitchell, Christopher, “The Right Moment: Notes on Four Models of ‘Ripeness’”, *Global Society*, Cilt 9, No. 2, Kış 1995.

Muallem, Wallid, “Fresh Light on the Syrian-Israeli Peace Negotiations”, *Journal of Palestine Studies*, Cilt 26, No. 2, 1997.

Mülakat, Alon Liel, Eski Dışişleri Müsteşarı, Tel Aviv, 6 Aralık 2010.

Mülakat, Amir Rapoport, Gazeteci, Tel Aviv, 7 Aralık 2010.

Mülakat, Efraim Inbar, Prof., BESA Başkanı, Bar-Ilan Üniversitesi, Tel Aviv, 14 Aralık 2010.

Mülakat, Ephraim Yaar, Professor, Arabuluculuk ve Uyuşmazlıkların Çözümü Programı Başkanı, Tel Aviv Üniversitesi, Tel Aviv, 16 Aralık 2010.

Mülakat, Itamar Rabinovich, Prof., İsrail’in ABD Büyükelçisi (1993-1996), İsrail’in Suriye ile Baş Müzakerecisi (1992-1995), Tel Aviv, 15 Aralık 2010.

Mülakat, Marwan Kabalan, Dekan, Şam Üniversitesi, 8 Kasım 2010,

Mülakat, Mordechai Kedar, Prof., Bar-Ilan Üniversitesi, 9 Aralık 2010.

Mülakat, Moshe Ma’oz, Em. Prof., Hebrew University of Jerusalem, Kudüs, 13 Aralık 2010.

Mülakat, Muhammad Habbash, Milletvekili, Şam, 29 Mayıs 2008.

Mülakat, Münir Ali, SANA, Şam, 7 Kasım 2010.

Mülakat, Shlomo Brom, Araştırmacı, Ulusal Güvenlik Çalışmaları Enstitüsü, Tel Aviv Üniversitesi, Tel Aviv, 7 Aralık 2010

Mülakat, Yaacov Bar-Siman-Tov, Prof., Hebrew University of Jerusalem, Kudüs, 13 Aralık 2010.

Mülakat, Yossi Alpher, editör, bitterlemons.org, Tel Aviv, 15 Aralık 2010.

Naff, Thomas, “Water in the International Relations of the Middle East: Israel and the Jordan River System”, içinde John Spagnolo (ed.), *Problems of the Modern Middle East in Historical Perspective*, (Oxford, Berkshire: Ithaca Press, 1992).

Pressman, Jeremy, "Mediation, Domestic Politics, and the Israeli-Syrian Negotiations, 1991-2000", *Security Studies*, Cilt 16, No. 3, Temmuz-Eylül 2007.

Pruitt, Dean G., "Escalation and de-escalation in asymmetric conflict", *Dynamics of Asymmetric Conflict*, Cilt 2, No. 1, Mart 2009.

Quilliam, Neil, *Syria and the New World Order*, (Reading: Ithaca Press, 1999).

Rabil, Robert, "The Ineffective Role of the US in the US-Israeli-Syrian Relationship", *Middle East Journal*, Cilt 55, No. 3, 2001.

Rabil, Robert, *Embattled Neighbours Syria, Israel, and Lebanon* (London: Lynne Rienner Publishers, 2003).

Rabinovich, Itamar, *The Brink of Peace The Israeli-Syrian Negotiations*, (New Jersey: Princeton University Press, 1998).

_____, *Waging Peace Israel and the Arabs: 1948-2003*, (Princeton and Oxford: Princeton Uni. Press, 2004).

_____, *The View from Damascus, State, Political Community and Foreign Relations in Twentieth-Century Syria*, (London, Portland: Valentine Mitchell, 2008) .

_____, "From Deposit to Commitment: The Evolution of US-Israeli-Syrian Peace Negotiations, 1993-2000", *The View from Damascus, State, Political Community and Foreign Relations in Twentieth-Century Syria*, (London, Portland: Valentine Mitchell, 2008).

_____, "On Public Diplomacy and the Israeli-Syrian Negotiations During the Waning of Hafiz al-Asad's Rule", *The View from Damascus, State, Political Community and Foreign Relations in Twentieth-Century Syria*, (London, Portland: Valentine Mitchell, 2008)

Ross, Dennis, *The Missing Peace, The Inside Story of the Fighting for Middle East Peace*, (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2004).

Rothman, Jay, *Resolving Identity-Based Conflict*, (San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 1997).

Rothman, Jay and Olson, Marie L., "From Interests to Identities: Towards a New Emphasis in Interactive Conflict Resolution", *Journal of Peace Research*, Cilt 38, No. 3, 2001.

Sagie, Uri, *The Israeli-Syrian Dialogue: A One-Way Ticket to Peace?*, The James A. Baker III Institute for Public Policy of Rice University, Ekim 1999.

Shad, Tahir I. and Boucher, Steven, "Syrian Foreign Policy in the post-Soviet Era", *Arab Studies Quarterly*, Cilt 17, No. 1-2, Kış/Bahar 1995.

Shuval, H.I., "Are the Conflicts Between Israel and Her Neighbours Over the Waters of the Jordan River Basin an Obstacle to Peace? Israel-Syria As a Case Study", *Water, Air, and Soil Pollution*, Cilt 123, 2000.

Slater, Jerome, "Lost Opportunities for Peace in the Arab-Israeli Conflict Israel and Syria, 1948-2001", *International Security*, Cilt 27, No. 1, 2002.

Telhami, Shible, "From Camp David to Wye: Changing Assumptions in Arab-Israeli Negotiations", *Middle East Journal*, Cilt 53, No. 3, Yaz 1999.

Tlass, Lieutenant General Mustafa, "Syria and the Future of the Peace Process", *Jane's Intelligence Review*, Cilt 6, No. 9, Eylül 1994.

UN Security Council Resolution 242: *The Building Block of Peacemaking*, (Washington, D.C.: The Washington Institute for Near East Policy, 1993).

Yaar-Yuchtman, Ephraim and Herman, Tamar, *The Peace Index*, Temmuz 1997. Bakınız <http://www.tau.ac.il/peace/>

Zartman, I. William, "Explaining Oslo", *International Negotiation*, Cilt 2, No. 2, 1997.

_____, "Ripeness: The Hurting Stalemate and Beyond", içinde Paul Stern and Daniel Druckman (der.), *International Conflict Resolution after the Cold War*, (National Academies Press, 2000).

Zartman, I. William and Rubin, Jeffrey Z., "The Study of Power and the Practice of Negotiation", içinde I. William Zartman and Jeffrey Z. Rubin (der.), *Power and Negotiation*, (The University of Michigan Press, 2000).

Zartman, I. William, "The Timing of Peace Initiatives: Hurting Stalemates and Ripe Moments", içinde John Darby and Roger MacGinty (der.), *Contemporary Peacemaking, Conflict, Violence and Peace Processes*, (Palgrave, 2003).

Zisser, Eyal, *Asad's Legacy Syria in Transition*, (London: C. Hurst & Co., 2001).

_____, "The Syrian Army on the Domestic and External Fronts", içinde Barry Rubin and Thomas A. Keaney (eds.), *Armed Forces in the Middle East Politics and Strategy*, (London and New York: Routledge, 2002).

Zunes, Stephen, "US Policy Hampers Chances for Israeli-Syrian Peace", *FPIF Policy Report*, (15 Aralık 1999) (http://www.fpif.org/articles/us_policy_hampers_chances_for_israeli-syrian_peace)

_____, "The Peace Process Between Israel and Syria", *Foreign Policy in Focus*, Cilt 7, No. 5, Mayıs 2002.